

UŞAK ÜNİVERSİTESİ

CIEPO
ULUSLARARASI OSMANLI ÖNCESİ
VE OSMANLI TARİHİ
ARAŞTIRMALARI 6. ARA DÖNEM
SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ

14-16 NİSAN 2011

UŞAK

CİLT II

Yayına Hazırlayanlar

Prof. Dr. Adnan ŞİŞMAN

Prof. Dr. Tuncer BAYKARA

Doç. Dr. Mehmet KARAYAMAN

Uşak Tanıtım Yılı Kapsamında
UŞAK İLİ KALKINMA VAKFI TARAFINDAN YAYINLANMIŞTIR

CIEPO

ULUSLARARASI OSMANLI ÖNCESİ VE OSMANLI TARİHİ
ARAŞTIRMALARI 6. ARA DÖNEM BİLDİRİLERİ KİTABI
(UŞAK / 14-16 NİSAN 2011)

Yayına Hazırlayanlar

Prof. Dr. Adnan ŞİŞMAN
Prof. Dr. Tuncer BAYKARA
Doç. Dr. Mehmet KARAYAMAN

ISBN 978 – 975 – 01264 – 5 – 1 (Tk. No)
978 – 975 – 01264 – 7 – 5 (II. Cilt)

© Tüm hakları saklıdır. Bu kitabın tamamı ya da bir kısmı 5846 sayılı yasanın hükümlerine göre, yazarların önceden izni olmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılamaz, yayınlanamaz, depolanamaz. Ancak kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Yazışma Adresi:

Mehmet Karayaman
Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü / UŞAK
☎ 0 276 221 21 34
✉ mkarayaman@hotmail.com

Meta Basım Matbaacılık Hizmetleri
87 Sok. No. 4 / A Bornova
(0.232) 343 64 54 metabasim@gmail.com
İzmir, Kasım – 2011

OSMANLI DÖNEMİ UŞAK'TAKİ DİNİ YAPILAR: CAMİLER VE MESCİTLER

Murat ÖNTUĞ*

Uşak, İç Batı Anadolu bölgesinde eski çağlardan bu yana pek çok devletin ve beyliğin yerleşim alanı içinde kalmıştır. Uşak çevresinde yapılan arkeolojik çalışmalar bölgede Frigya, Lidya, Roma ve Bizans dönemi önemli yerleşim alanlarının bulunduğunu ortaya çıkarmıştır. XIII. yüzyılın ilk yarısında bölgenin Türk hâkimiyetine girmesiyle birlikte yeni eserler yapılmaya başlanmıştır. Günümüzde Anadolu Selçuklu Devleti, Germiyanoglu Beyliği ve Osmanlı Devleti dönemine ait yapıların bir kısmı ilk inşa edildikleri mimari durumlarıyla olmasa bile bugüne ulaşabilmişlerdir. Daha önce yaptığımız çalışmalarda Osmanlı döneminde Uşak'ta medrese, mektep, zaviye ve tekkeler incelenmişti. Bu tebliğde Uşak şehrinde bulunan cami ve mescit gibi dini yapıların tanıtımı yapılacaktır. Cami ve mescitlerdeki görevli personel ve bunların görevlerine atanması, görevlerinin sona ermesi, görev değişikliğinin ne şekilde olduğu, atamalarda yetkili olan kişiler ve bu dini kurumlarda çalışanların aldıkları ücretler konusuna da açıklık getirilecektir. Böylece Batı Anadolu'da bir taşra kazası olan Uşak'ın özellikle XVIII. yüzyıldaki dini yapıları ortaya çıkartıldığı gibi bu yapılarda görev yapan personelin ne şekilde çalıştığı ve aldıkları ücretler gibi hususlarda ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

GİRİŞ

XVI-XVII. Yüzyılda Uşak'ta Bulunan Cami ve Mescitler

XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde Uşak şehir merkezindeki mahalle isimlerinin çoğu İslamî yapılardan gelmekteydi. Özellikle cami, mescit, tekke ve zaviye gibi dinî yapıların mahalle adı olarak verilmesi Osmanlı şehirlerinde sıkça rastlanılmaktaydı. Bu durum Uşak şehri içinde geçerliydi. 1520 yılında şehirde bulunan 10 mahalle isminin biri cami, sekizi mescit adıyla anılmaktaydı¹. 1530'da Mescid-i Kassab Hasan Mahallesi'nin eklenmesiyle

* Doç. Dr., Uşak Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü. (muratontug@hotmail.com).

¹ 1520 yılında Uşak'ta bulunan mahallelerin isimleri şöyleydi: Câmî, Mescid-i Hacı Hasan (Alaca Mescit), Mescid-i Hacı Sıddık (Sadık), Mescid-i Mümâ Çelebi, Mescid-i İbik (Aybeğ) Ahmed, Mescid-i Meşhed, Burhan Fakih, Mescid-i Hacı Hızır, Mescid-i Selman Fakih, Mescid-i Hacı Bazarlı (Bazar) bkz. Mehtap Özdeğer, *15-16. Yüzyıl Arşiv Kaynaklarına Göre Uşak Kazasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, İstanbul, 2001, s.59; Turan Gökçe, "Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Uşak", *25-27 Ekim 2001, 21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu C.I*, s.210.

kentteki mahalle sayısı 11'e çıkmıştır. XVI. yüzyılın son çeyreğinde 1571 yılında şehirdeki mahalle isimlerinin bazıları değişmekle birlikte mahalle sayısında bir artış meydana gelmemiştir². 1520 yılında 522 nefer (tahmini nüfus: 2.258) olan Uşak nüfusu, 1530'da ufak bir düşüşle 2.170'e ve 1571 yılında ise 2.470'e ulaşmıştır. Bu yüzyıl içinde 1520'de mahallelerde kayıtlı din görevlileri arasında 7 imam, 1 müezzin, 1 derviş, 1 zaviyedar bulunmaktaydı. 1570 yılında ise din görevlisi 5 imam, 5 müezzin, 1 kayyum, ve 2 devr-han tahrir defterlerinde kayıtlıdır³. Yukarıda kısaca ifade edildiği üzere XVI. yüzyıl boyunca Uşak mahalle ve nüfus bakımından büyük bir değişime uğramamıştır. Kentin mahallelerinin biri hariç tamamı İslamî yapılardan olan cami ve mescitlerden isimlerini almışlardır. XVI. yüzyılda Uşak kazası dâhilinde 9 cami, 11 mescit, 1 mescit ve muallimhâne, 60 zaviye⁴, 2 tekke, 1 muallimhâne⁵, 5 imaret ve 6 diğer tasnife giren toplam 95 vakıf bulunmaktaydı. Bu vakıfların 15'i kent merkezinde 80'i ise kırsal kesimde tesis edilmiştir⁶.

Uşak şehrinin fiziki yapısına önemli tesir eden dinî yapılardan biri hiç şüphe yok ki; *Ulu Cami*'dir⁷. Kavşid oğlu Hasan oğlu Mehmed Bey Camii diye bilinen caminin inşa tarihine dair bilgiler net değildir. Ulu Cami, hariminde bulunan Şaban 822 (Ağustos-Eylül 1419) tarihli çeşme kitabesi ve mimari özelliklerinden dolayı Germiyanogulları dönemine ait bir eser olarak değerlendirilmektedir⁸. Osmanlı dönemi vakıf defterlerindeki kayıtlara göre, Germiyanogulları sultanı Süleyman Şah'ın oğlu Yakub Çelebi zamanında

² Bkz. Özdeğer, *a.g.e.*, s.60-62; Gökçe, *a.g.m.*, s.211-214.

³ Özdeğer, *a.g.e.*, s.63.

⁴ XVI. yüzyılda Uşak kazasında bulunan tekke ve zaviyeler için bkz. Turan Gökçe, "XVI. Yüzyılda Uşak Zaviyeleri", *CIÉPO XIV. Sempozyumu Bildirileri 18-22 Eylül 2000 Çeşme*, (Yay. Haz. Prof. Dr. Tuncer Baykara), TTK, Ankara, 2004, s.211-235. XVIII. yüzyıldaki Uşak zaviyeler için bkz. Mustafa Murat Öntüğü, "XVIII. Yüzyıl Uşak Tekke ve Zaviyeleri", *25-27 Ekim 2001, 21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu C.I.*, s.421-434. Uşak'taki Ahi zaviyeleri için bkz. Mustafa Murat Öntüğü, "Uşak'ta Ahilik ve Ahi Kurumları", *Vakıflar Dergisi*, S.32, Ankara, 2009, s.143-154.

⁵ Osmanlı döneminde Uşak kazasındaki muallimhaneler ve medreseler için bkz. Mustafa Murat Öntüğü, "Osmanlı Dönemi Uşak Medreseleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.133 (Ağustos, 2001), s.53-68; Aynı yazar, "Hurufât Defterlerine Göre Uşak'taki Eğitim Müesseseleri (1702-1824)", *AKÜ., Sosyal Bilimler Dergisi*, S.3, Afyon, 1999, s.149-171; Erdoğan Solak, *XX. Yüzyılda Uşak*, Uşak, 2002.

⁶ Bu vakıflardan 68'i Germiyanogulları Beyliği zamanında kurulmuş olup bölgenin fethine müteakip Osmanlı Devletine intikal etmiştir. XVI. yüzyılda Uşak kazasındaki vakıfların adı, kurucusu, kuruluş zamanı, kurulduğu yer ve gelir kaynakları hakkında detaylı tablo için bkz. Özdeğer, *a.g.e.*, s.374-378.

⁷ Ulu Cami'nin inşası ve mimari durumu için bkz. Mahmut Akok, "Uşak Ulu Camii", *Vakıflar Dergisi*, S.III, Ankara, 1956, s.69-72; Kasım İnce, *Uşak'ta Türk Mimarisi*, Isparta, 2004, s.19-23; Özdeğer, *a.g.e.*, s.80-87; Gökçe, "Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Uşak", s.203-204.

⁸ Akok, *a.g.m.*, s.69; İnce, *a.g.e.*, s.20.

Kavşid oğlu Hasan oğlu Mehmed Bey Uşak'ta bir cami inşa ettirmiştir. Mehmed Bey, şehirde bir hamam satın alıp, hamamın gelirinin üçte birini cami masraflarına ve üçte ikilik kısmını da evladına vakfetmiştir. Bu vakıf sayesinde Ulu Cami'nin onarım masrafları ve vazifelilerin ücretleri karşılanmıştır⁹.

Ulu Camii, şehrin merkezinde ve çarşı ortasında yer almakta olup, harim ve beş gözlü son cemaat yerinden oluşmaktadır. Bina moloz taştan inşa edilmiştir. Cami bugünkü yol seviyesinden 1-1,5 metre kadar çukurda kalmıştır. XVIII. yüzyılda Ulu Cami'nin etrafı şehrin en önemli ticarî, sosyal yapıları olan han, hamam, arasta, dükkân ve mektep binalarıyla çevriliydi. Caminin bahçesine Hacı Halil Efendi sıbyan talimi için bir muallimhâne inşa ettirmişti¹⁰. Yine caminin yakınında *Eski Hamam*¹¹ (bugün oto park yapılan yerin altında kalmıştır) *Hacı Yahya Hanı* ve dört adet dükkân¹² ile hayır sahiplerince yaptırılmış olan *Pabuççu Arastası*¹³ bulunmaktaydı. Şevval 1177 (Nisan/Mayıs 1764) tarihli vakıf kaydına göre; Ulu Cami yakınında bulunan boş arsa üzerine Osman Efendi'nin yaptırdığı mahkeme binasının yanması üzerine Uşak Voyvodası Hacı Halil Ağa bu arsa üzerine kendi malıyla 20 adet dükkân inşa edip, dükkânları cami mürtezikasına vakfetmiştir¹⁴. Ulu Cami şehrin en büyük ve en eski camisi olmasından dolayı bünyesinde görev yapan pek çok kişi bulunmaktaydı. XVIII. yüzyılda vazifeli personel şöyledir: Vaizler¹⁵, vakit imamları¹⁶, Cuma aşır-hanı¹⁷, aşır-han¹⁸, cüz-han¹⁹, hatip²⁰, vakit müezzinleri²¹, kayyum²².

⁹ Cami vakfının 1512-1513 yıllık geliri 2.040 akçe, Uşaklı ashab-ı hayratın vakfetmiş olduğu 25.000 akçe nakit paradan hasil olan 4.000 akçe ile 1530 yılındaki geliri 5.877 ve 1571'de 5.877 akçe kaydedilmiştir. Kavşid oğlu Mehmed Bey Camii vakfı ve görevlilerin aldıkları ücretler için bkz. Özdeğer, *a.g.e.*, s.82-86; Gökçe, "Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Uşak", s.204.

¹⁰ VAD. no:1120, vr.28; 545, s.248.

¹¹ VAD. no:1126, vr.105.

¹² VAD. no:1130, vr.68; 1130, vr.67; 1091, vr.73; 1116, s.9. Bu hanın dışında Hacı Sıddık Mahallesi'nde Sultan Alaaddin vakfına ait Taş Han da bulunmaktaydı. Bkz. VAD. no:1130, vr.70,72.

¹³ VAD. no: 551, s.56.

¹⁴ "...badehu muhterik oldukta Medine-i mezkure voyvodası Hacı Halil Ağa nam sahibü'l-hayr arsa-i mezkur üzerine marifet-i şer'ile kendi malından yirmi adet dükkân bina ve yine mürtezika-i cami-i mezkure vakf ve tevliyet ve nezareti evladı evladına şart ve tayin etmeğle vakf-ı mezkurun nezaretine vâkıf-ı mezkurun sulbi oğlu Mehmed mutasarrıf iken yedinde olan beratı zayi olmağla müceddeden tevcîh." VAD. no:1126, vr.105.

¹⁵ XVIII. yüzyılda Ulu Cami'de biri Cuma ve diğer günler olmak üzere iki vaiz bulunuyordu. Bkz. VAD. no:1124, vr.89; 544, vr.78; 1134, vr.19.

¹⁶ VAD. no:1134, vr.19; 545, s.244; 551, s.57; 1124, vr.90.

¹⁷ VAD. no:545, s.248; 1134, vr.21; 1125, vr.7

¹⁸ VAD. no:1124, vr.86,89,91; 1134, vr.19,21; 1129, vr.107

Vakıf kayıtlarında Ulu Cami dışında XVI. yüzyılda şehirde dört mescidin kaydı yer almaktadır. Şehirdeki en eski mescitlerden biri Uşak'ın ilk yerleşim alanı olan Eybek (Aybey) Mahallesi'nde bulunan *Sabuncu Yusuf Mescidi*'dir. Bu yüzyılda Uşak'ta sabunhâne bulunduğu düşünülürse mescit, bu mesleğin ileri gelenlerinden olduğu anlaşılan Yusuf adlı kişi tarafından yaptırılmış olmalıdır. Uşak şehrindeki yirmi yedi dönüm bağ mescide vakfedilmiş olup 1512-1513'te bağın yıllık geliri 160 akçeydi. Sabuncu Mescidi ve vakfına sadece II. Bayezid devri vakıf kayıtlarında rastlanılmıştır²³. Nitekim incelediğimiz XVIII-XIX. yüzyıl cami ve mescitleri içinde böyle bir ibadetgâh bulunmamaktadır. Diğer mescit Hacı Hasan Mahallesi'nde bulunan *Hacı Hasan Mescidi*'dir. Bu mescit daha sonraki dönemlerde *Alaca Mescit* ismiyle de meşhur olmuştur. 1512-1513'de mescit vakfının idaresi ve imamı Bayezid Fakih adlı kişi olup vakfın yıllık geliri 1.490 akçedir²⁴. Hacı Hızır Mahallesi'nde *Hacı Hızır Mahallesi Mescidi* şehirdeki üçüncü mescittir. Mescidin bânisi mescide ve mahalleye de adını veren Hacı Hızır adlı hayırsever olmalıdır. Mescit vakfına hayır sahipleri tarafından 1.400 akçe nakit para vakfedilmiştir. Bu paranın yıllık ribhından meydana gelen 250 akçe gelir mescit imamına tahsis edilmiştir²⁵. Uşak şehir merkezinde kaydına rastlanılan dördüncü mescit Eybek Mahallesi'nde Alaca çeşme yakınında Yahşi Halife oğlu Şeyh Mustafa'nın inşa ettirdiği *Şeyh Mustafa Mescidi*'dir. Şeyh Mustafa kendi malından 3.000 akçe ve Cami Mahallesi'nde bulunan Şeyh harimi denilen mülkün mahsulünden her sene 100 akçe geliri mescidin imamı ve müezzini olan kişilere vakfetmiştir²⁶.

Uşak şehrinin ilk kurulduğu yer bugün Aybey Mahallesi olarak bilinen yerleşim yeridir. Şehir sonradan bu bölgenin güneyine doğru büyüyerek gelişme

¹⁹ VAD. no:1124, vr.89; 1134, vr.19,21; 1139, vr.81.

²⁰ VAD. no:1134, vr.19.

²¹ VAD. no:1120, s.56; 1124, vr. 86,91,92; 1125, vr.7; 1126, vr.105; 1134, vr.19,21,22.

²² VAD. no:1123, vr.52; 1124, vr.89; 1129, vr.103.

²³ Özdeğer, *a.g.e.*, s.91.

²⁴ II. Bayezid devrinde mescit vakfının geliri ve bu gelirin görevliler arasındaki dağılımı şöyledir: bir buçuk dönüm bağ ve dört ceviz ağacından sağlanan bir senelik gelir 120 akçe mescit imamına; şehirdeki beş adet dükkan kirasının geliri 100 akçe Pazartesi ve Perşembe günleri Kur'an cüz' okuyan imama; Akça-in Köyü'nde bir değirmenin 50 akçelik hasılı; bir mud buğday ve Pazar yerindeki yedi dükkanın yıllık kirası 220 akçe müezzine tahsis edilmiştir. Vakfın diğer gelirleri için bkz. Özdeğer, *a.g.e.*, s.90.

²⁵ Özdeğer, *a.g.e.*, s.91; Gökçe, "Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Uşak", s.205.

²⁶ Şeyh Mustafa Mescidi vakfına ayrıca Karaboyalık Köyü su-yolları üzerinde bulunan Muradcık isimli değirmendeki hissesini mescitte huddamlık yapanların tasarrufuna bırakmıştır. Bkz. Özdeğer, *a.g.e.*, s.92.

göstermiştir. XVII. yüzyılda 1679 yılına ait avarız sayımına göre şehirde bulunan mahalle sayısı dokuz olup toplam hane 349 ve nüfus ise 1.745 kişidir²⁷. Bu bilgi, 1671-1672'de Uşak'ı ziyaret etmiş olan Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde şehirde biri kiremitli bākisi toprak örtülü olmak üzere toplam 3.600 ev bulunduğuna dair verdiği bilginin biraz abartılı olduğunu göstermektedir²⁸. Evliya Çelebi eserinde şehrin dört tarafının bayırlarla çevrili, bahçeli çukur içinde kurulmuş, Celalî isyanları sırasında tamir edilmiş beş arşın yüksekliğinde, iki bin adım uzunluğunda, beş kapısı ve hendeği olmayan kalesi, 3.600 ev, 8 kule, 14 mihrabı olan 4'ü cami, 10 mescit, 2 hamam, 370 dükkân, 7 han, 1 lonca hanı, 7 kahvehanesi bulunduğunu yazmaktadır²⁹. Seyahatnâmede verilen bilgilere göre şehirde bulunan cami ve mescit sayısı XVI. yüzyıla oranla büyük bir artış göstermiştir. Bu yüzyılda şehre hangi yeni cami ve mescitlerin kimler tarafından hangi mahalle yaptırıldığı tespit edilememiştir. Bununla birlikte aşağıda etraflıca anlatıldığı üzere Uşak şehir ve köylerine yaptırılan cami ve mescitlerin durumu mevcut vakıf kayıtları çerçevesinde irdelenmiştir.

XVIII. yüzyılda Uşak merkezinde dokuz mahalle bulunmaktaydı. Bu mahalleler; Aybey, Cuma, Sabah, Hacı Hasan, Hacı Hızır, Kamer, İslice, Burhan Fakih ve Karaağaç'dır³⁰. 1844 tarihli *Uşak Temettuat Tahrir Defterleri'ne* göre şehir merkezinde dokuz mahalle mevcuttu³¹. Bu tarihte Uşak şehrinde bulunan mahalleler, XVIII. yüzyıldaki mahallelerin aynısıdır. Diğer bir ifadeyle mahalle sayısı ve isimlerinde bir değişiklik olmamıştır.

Uşak'ta Meydana Gelen Afetlerin Şehrin Fiziki Yapısına Etkisi

Uşak'ta yaşanan afetler şehrin fiziki yapısını derinden etkilemiştir. XIX. yüzyılın ikinci yarısında meydana gelen ve bütün şehri etkilediği ifade edilen 1867 yangını³² ile 1887 depremi ve 1894 büyük yangını Uşak'ta bulunan pek çok binanın yok olmasına sebep olmuştur. Uşak'ta 3 Ekim 1887 tarihinde

²⁷ Özdeğer, a.g.e, s.64.

²⁸ *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, C.IX, İstanbul, 1935, s.38.

²⁹ *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, s.38-39.

³⁰ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (Kısaca: VAD.) içerisinde bulunan Hurufat tasnifleri içerisinde bulunan kayıtlarda bu mahallelerin isimleri geçmektedir.

³¹ Mehtap Özdeğer, "19. Yüzyılda Uşak Şehrinde Ekonomik ve Sosyal Hayat", 25-27 Ekim 2001, 21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu C.I, s.233; Said Öztürk, "Uşak'ın Sosyal ve Ekonomik Tarihinin Mühim Bir Kaynağı Uşak Temettuat Defterleri", 25-27 Ekim 2001, 21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu C.I, s.182.

³² Bu yangın hakkında sadece Haşim Tümer'in eserinde kısa bir malumat vardır. Bkz. Haşim Tümer, *Uşak Tarihi*, İstanbul, 1971, s.144.

Banaz, Uşak ve Gediz'de etkili olan iki şiddetli deprem meydana gelmiştir. Banaz ilçesine bağlı yerleşim yerlerinde deprem çok etkili olmuştur³³. Depremde Uşak merkeze bağlı 7 köyde 106 hâne yıkılmış, 139 hâne tamire muhtaç hâle gelmiş, 70 hane ise az hasar görmüştür. Ayrıca Uşak ve Banaz'a bağlı 35 köyde 26 kişi ölmüş, 10 kişi de yaralanmıştır. Bu depremde 2.233 kişi ise yardıma muhtaç hale gelmiştir. Depremin Gediz'de yaptığı tahribat ise genellikle ova köylerinde olmuş ve deprem sonucunda 101 hâne, 4 cami, 1 tekke yıkılmış, 6 kişi ise ölmüştür³⁴.

Uşak'ta meydana gelen yangınların en büyüğü 27 Ağustos 1894 tarihinde saat 6.30-7.00 sıralarında vuku bulmuştur. Uşak kasabasının Sûk-ı Sultanîsi'nde Pekmez Hanı isimli mahalde çıkan yangın rüzgarın tesiriyle söndürülemeyip, genişlemiş ve üç-dört koldan mahallelere yayılmıştır³⁵. İzmir'de çıkan Hizmet gazetesine göre, yangın yirmi iki saat aralıksız devam etmiştir³⁶. 1890 tarihli *Hüdavendigâr Vilayeti Salnâmesine* göre; Uşak 6.233'ü erkek, 6.451'i kadın olmak üzere toplam 12.684 nüfusa sahipti. Ayrıca şehirde 11 mahalle, 17 cami, 2 tekke, 9 medrese, 1 kilise, 2.431 ev, 750 dükkân, 2 hamam, 12 han, 1 eczahane, 1 hastahane, 1 salhane, 2 kütüphane, 1 hükümet konağı, 1 telgrafhane mevcuttu³⁷. Bu yangınla birlikte mahallelerden sadece hükümet konağı civarında bulunan Aybey Mahallesi sağlam kalmış ve diğer bütün mahalleler tamamen yanmıştır³⁸. Bu yangında Uşak'ın 4/5'i yok olmuştur. Yangında Uşak'ın değişik mahallelerinde bulunan 18 camiden 16'sı yanmıştır. Yangın sonrasında Kareler Cami'nin üstü kiremitle örtülmüş, Zincirli Camii ve Çakaloz Camii; Hacı Hasan Mahallesi Şirketi Hayriyesi ile Sabah Mahallesi Şirketi Hayriyesi tarafından yeniden yaptırılmıştır³⁹.

Uşak büyük yangınında 2.453 ev, 12 han, 700 dükkân, 35 kahvehane, 18 cami, 12 medrese, 2 kilise, rüştiye ve ibtidâiye mekteplerinin çatıları, 4 hamam,

³³ Banaz nahiyесinin 28 köyünde 1.246 hâne, 10 cami, 2 tekke, 1 derbend, 4 çeşme, 4 değirmen, 1 köprü tamamen yıkılmış veya harap olmuştur. Bundan başka 435 hâne ve 5 cami de hasar görmüş ve toplam 733 hâne tamire muhtaç olmuştur.

³⁴ 1887 yılında meydana gelen deprem hakkında detaylı bilgi için bkz. BOA, A.MKT.MHM, 496/50-1; BOA, Y.A.HUS, 207/83, BOA, İ.DH, 1049/82433.

³⁵ Bkz. BOA, BEO, 513/38435; BOA, Y.A.HUS., 307/62.

³⁶ Günver Güneş, "1894 Uşak Yangını", 25-27 Ekim 2001, 21. *Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu* C.I, s.277.

³⁷ 1307 tarihli *Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi*, s.214-215; 1310 tarihli *Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi*, s.367. 1307 tarihli salnamenin bilgileri için bkz. Vital Cuinet, *La Turquie d'Asie*, C.IV, Paris, 1895, s.215-216.

³⁸ Bkz. BOA, BEO, 464/34765.

³⁹ Tümer, *a.g.e.*, s.192.

eski ve yeni usulde ders görülen 30-35 sıbyan mektebi tamamen yanmıştır⁴⁰. Yangın sonrasında ahalin pek çoğu evsiz ve açıkta kalması sebebiyle, vilayetçe öncelikle 1.000 çadır istenmiştir. Ayrıca hanlar, fırınlar ve zahire depoları da tamamen yandığından, bir an önce çevre illerden yiyecek getirtilmesi ve bir taraftan da mutfaklar kurulması istenmiştir⁴¹. Devlet, yangın yerlerinin imarı için planlı bir çalışma yapmaya başlamıştır⁴². Başlatılan imar faaliyetleri kısa sürede neticesini vermiştir. Nitekim Şemseddin Sâmî “*Kasabanın yolları havlı geniş ve hâneleri güzel olup, birkaç sene evvel hâmen kâmilan yanmış ise de daha güzel bir tarzda yenilenmiştir*” diyerek Uşak’ın daha modern ve güzel bir görünüm kazandığını ifade etmiştir⁴³. 1894 tarihli büyük yangın felaketinden dört yıl sonra 1898 (H.1316) tarihli *Hüdavendigâr Vilayeti Salnâmesine* göre; Uşak kasabasında 11 mahalle, 16 cami, 14 mescit, 6 türbe, 11 medrese, 2 kilise, 11 han, 5 hamam, 117 un değirmeni, kilim ve halı iplerini boyamak için 20 boyahane, 15 debbağhane, 4 iptidai, 8 sıbyan mektebinin bulunması⁴⁴ yangının şehrin fiziki yapısı üzerinde yaptığı olumsuz etkinin izlerinin kısa sürede telafi edildiğini göstermesi bakımından önemlidir.

XIX. yüzyılın son çeyreğinde Uşak üç büyük felaket yaşamıştır. Bu felaketlerde şehirde bulunan pek çok ev yanmış, dükkân, han, hamam gibi ticarî yapıların yanı sıra cami, mescit gibi dinî yapılarda büyük tahribata uğramıştır. Yüzyılın sonunda devletin yardımı ve halkın da üstün gayretleriyle yıkılan ve yanan yapıların yerine yenileri inşa edilmiştir. Fakat bu imar faaliyetleri tam neticelenmeden bu seferde Uşak XX. yüzyılın ilk çeyreğinde daha büyük bir felaketle karşı karşıya kalmıştır. 29 Ağustos 1920 tarihinde Uşak, Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir⁴⁵. Yunanlıların Uşak’taki işgalleri tam iki yıl

⁴⁰ BOA, BEO, 513/38435. Hizmet Gazetesi’nin 5 Eylül 1894 tarihli sayısına göre; 1894 Uşak yangınında 3.300 hane tamamen yanmış, kasabada yangından zarar görmeyen yalnızca 600-700 hane ile bir hamam, üç cami, bir han kalmıştır. Yangın esnasında 10 kişi yanarak yaşamını yitirmiştir. 14 medreseden 10’u tamamen yanmış, tek katlı ve ahşap Hacı Kemal Türbesi de yanmıştır.

⁴¹ BOA, BEO, 464/34765.

⁴² 1894 Uşak yangını sonrası yapılan yardımlar ve şehirde yapılan düzenleme çalışmaları hakkında bkz. Güneş, *a.g.m.*, s.279-280.

⁴³ “Kazada 11 mahalle, 17 cami-i şerif, 2 medrese, 2 tekke, 2 kilise, bir rüştiye ve birkaç sıbyan mektebi, 2 kütüphâne, 4 hamam, 750 dükkân, 706 halı tezgâhı, 35 debbağhâne, 8 han ve 45 çeşme vardır. Batıya doğru uzanan geniş bağ ve bahçelerle çevrilidir ve Gediz nehriyle birleşen Uşak çayı da kasabanın hemen içinden geçmektedir”. Bkz. Şemseddin Samî, *Kâmûsü'l-A'lâm*, C. IV, İstanbul, 1311, s.3155.

⁴⁴ *1316 tarihli Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi*, s.357.

⁴⁵ Uşak’ın Yunanlılar tarafından işgali ve yaşanan mezalim için bkz. Sadiye Tutsak, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Uşak*, İzmir, 1998, s.15-35; Solak, *XX. Yüzyılda Uşak*, s.13-35;

sürmüştür. Bu süre zarfında şehir merkezinde ve köylerinde halka zulüm, öldürme, çapulculuk ve yağmacılık gibi çeşitli olaylara karışmışlardır⁴⁶. Yunanlılar 31 Ağustos 1922 tarihinde Uşak'tan çekilirken büyük bir yangın çıkarmışlardır. Uşak halkı arasında "Yunan Yangını" olarak isimlendirilen yangında şehir merkezindeki evler, ticarî yapılar, eğitim kurumları ve dinî yapılar büyük tahribata uğramıştır. Şehirdeki Kurtuluş Mahallesi'nin yarısı, Hamidiye, Sarayaltı ve Durak Mahalleleri'nin tamamı yanmıştır. Yangın esnasında halkın esir tutulduğu binada bulunan 450 kişi yanarak ölmüşlerdir⁴⁷. Yunanlıların şehirde çıkardıkları yangın sonrasında hazırlanan raporlar arasında bazı farklar bulunmaktadır. Uşak Ticaret ve Sanayi Odası tarafından yangının şehirde yarattığı tahribat rakamsal olarak şöyledir: 650 ev, 100 mağaza, 1 resmi bina, 3 hamam, 2 mektep, 4 medrese, 1 hastahane, 5 han ve otel, 2 kiremithane, 2 fabrika, 26 çeşme ve su terazisi ile 5 cami ve mescit tamamen yanmıştır⁴⁸. Bu ifade edilen rakamlar arasında bazı farklar bulunmakla birlikte Yunanlıların Uşak şehrinde ve köylerinde kasten çıkardıkları yangınlar yüzünden kentin fiziki yapısı üzerinde onarılması güç izler bıraktığı muhakkaktır.

Hurufât Defterleri'nin Arşiv Malzemesi Olarak Kullanılması Hakkında Kısa Bir Değerlendirme

Bugün Uşak şehir merkezinde bulunan evler, ticarî ve dinî yapılar bu olumsuzluklardan ya kısmen ya da tamamen etkilenmişlerdir. Onun için inceleme konumuz olan cami ve mescitlerin hemen hepsi yukarıda ifade edilen deprem, yangın gibi afetlerden dolayı ilk inşa edildikleri mimarî hallerinden çok farklı şekilde günümüze ulaşmışlardır. Cumhuriyet döneminde de bu yapıların değişik onarımlardan geçtiği ve camilere yapılan yeni eklemelerle eski orijinalliğini yitirdiği görülmektedir. *Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi*'nde bulunan *Hurufât Defterleri* sayesinde Uşak şehir merkezinde ve köylerinde bulunan cami, mescit gibi dinî yapıların tespiti yapılabilmektedir. Bu sayede daha

Muhammet Erat, "Millî Mücadele'de Uşak", 25-27 Ekim 2001, 21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu C.I, s.313-329; Yusuf Kodaz, "İşgal Kuvvetlerinin Uşak Halkına Karşı Tutumu", 25-27 Ekim 2001, 21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu C.I, s.347-354.

⁴⁶ Solak, a.g.e, s.34-35.

⁴⁷ Kodaz, a.g.m, s.350.

⁴⁸ Şehirde yanan binaların kıymeti 1.717.5000 lira, köylerde yanan yapıların kıymeti 200.000 liradır. Genelkurmay arşivine göre; Uşak'ta 1.785 ev, 12 cami ve mescitle 636 dükkan yanmıştır. Kütahya Livası Fecayii adlı eserde Uşak ve ona bağlı nahiye ve köylerde 8.132 hane, 689 dükkan, 119 cami ve mescit Yunanlılar tarafından yakılmıştır. Bkz. Tutsak, a.g.e, s.46-48; Solak, a.g.e, s.37; Kodaz, a.g.m, s.350.

önce Uşak'ta bulunan medrese, mektep ve zaviyeler gibi XVIII-XIX. yüzyılda şehir ve köylerdeki cami ve mescitlerin tespitleri yapılabilmektedir. Elbette yüzyıllar içinde pek çok cami ve mescidin yangın, deprem gibi afetlerle ortadan kalktığı, merkezden alınan izinle hayırsever kişilerin mescitlere minber yaptırarak camiye çevirdiği, yine harap cami, mescit gibi yapıların onarım ve tamirini yapan kişilerin adlarıyla anılmaya başlanması gibi durumlar bu dinî yapıların şekli, ismi ve bânisinin tespitinde çok dikkatli olunmasını gerektirmektedir. Şöyle ki; arşiv kayıtlarında eskiden mescit olan bir yapı sonradan camiye çevrilince, belgelerde yapı genellikle bâni yerine camiye çevirenin adıyla anılmasından dolayı mescit veya cami ayrı ayrı değerlendirilerek hataya düşülmektedir.

Hurufât Defterleri'nde; müderris, muallim, kâtip, şeyh, türbedar, imam, müezzin, hatip, vaiz, cüz-han, aşır-han, ferraş, kayyum gibi medrese, muallimhane, cami ve mescitlerde görevli personelin bu görevlere atanmaları, göreve başlamaları, mevcut vazifeleri dışında başka işlerle iştigal etmeleri, aldıkları ücretler ve görevden alınmaları hususlarını açıklayacak bilgiler de bulunmaktadır. Cami ve mescitlerde dinî vazifesi olan imam ve hatiplerin görevleri sadece namaz kıldırarak, hutbe okumak değildi. Onlar, çocukları okutmak gibi eğitim, beledî işler, asayiş, adlî, askerî, malî ve sosyo-kültür kapsamına giren pek çok işle meşgul olmaktadır⁴⁹.

İmam, hatip gibi cami veya mescitlerde ibadetten sorumlu olan kişiler genellikle ölünceye kadar bu görevlerini yürütüyorlardı. Ölümeleri üzerine boşalan bu kadroları yetişkin ve işin ehli oğullarına bırakıyorlardı. Eğer bu şartları yerine getiren bir çocukları yoksa karındaşı ya da onun yetişkin çocuklarına kadrolar geçebiliyordu. Tabi ki burada unutulmaması gereken en önemli husus ise göreve getirilecek kişinin kazanın kadısı ya da naibi tarafından merkeze uygun olduğuna dair bir yazı yazması ve merkezden görev beratının gönderilmesidir. Vakıf kayıtlarında boşalan kadroya yeni atanan görevlilerin beratları gelmeden işe başladıkları ve görev beratlarının ise sonradan geldiği anlaşılmaktadır. Burada asıl olan görevin kesintiye uğramadan sürekliliğinin sağlanmış olmasıdır. Bunların dışında boş kadroya "*ba-muayyene*" denilen tayin ile bizzat atamaların yapıldığı da olmaktadır. Kazadaki vaizlik gibi yüksek kadrolara ise kaza kadısı veya naibinin merkeze gönderdiği atama yazısı ve Şeyhülislamın bunu onaylamasıyla mümkündür. Özellikle incelenilen dönemde

⁴⁹ Bkz. Ahmet Akın, "Osmanlı Devleti'nde Din Görevlilerinin Rolü (XVI. Asırda, Bursa'da)", *Diyanet İlmî Dergisi*, C.40, S.3, (Temmuz, Ağustos, Eylül, 2004), Ankara, 2004, s.49-70.

sıkça karşılaşılan haksız görev üzerine almaların önüne geçebilmek için de ahalinin ve eski görev beratının kime ait olduğu soruşturulurdu. İmtihan yapılarak da imam, müezzin, hatip olmakta mümkün gözükmekteydi. Fakat bu durum çok nadir olmakla birlikte bir kişi görevli olduğu vazifeden hiç çocuğu yok iken veya çocuğu görevi yapacak yaşta değilken vefat etmiş ise boş kalan kadroya başvuran kimseler kadı huzurunda yapılan imtihandan sonra göreve talip olan kişi eğer yeterli görülür ve imtihanı başarır ise kadının arzı ile Şeyhülislama bildirilir ve onun onayı alındıktan sonra vazife beratı kendisine tevcih edilirdi.

Cami ve mescitteki vazifelilerin görevleri alınmasıyla ilgili yerlerini terk etmeleri, gerekli meslekî bilgi ve yeteneği bulunmaması, cemaatin imam ya da hatibi yetersiz görmesi, ölüm, yaşlılık, feragat gibi sebepler en çok görev değişikliği nedenleri arasında sayılmaktadır.

Cami ve mescit görevlilerinin aldıkları ücretlerin az olmasından dolayı ek işlerle uğraşmaktaydılar. XVIII. yüzyıl ekonomik açıdan Osmanlı ülkesinin istikrarlı olmadığı bir dönemdir. Pek çok kişi uzun süren savaşımlardan ve ağır vergilerden etkilenmiştir. Bu sebeplerden ötürü vakıflardan doğrudan yararlanan ve ellerine mürtezika beratı verilen bir sınıf teşekkül etmiştir. Ellerindeki beratları evlatlarına da intikal ettirme imkânı bulan mürtezika sınıfının üretime hiçbir katkıları olmadığı gibi vergiden de muaf olmaları hasebiyle gün geçtikçe cazip bir duruma gelmiştir. Maalesef Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükselme dönemlerinde esasen insanlara yardım etmek gayesi ile kurulmuş olan vakıf kurumu muayyen geliri ve toplumda kabul gören itibara sahip tüketici bir sınıf doğurmuştur. Bu ayrıcalıklı zümrenin sayısı da yıllar itibariyle hızla artmıştır. İncelenen dönemde Uşak'ta da vakıflardan istifade eden bu sınıfın hızla arttığı görülmüştür. Genellikle klasik devirin bir anlayışı sonucu imamlar genellikle kendi görev yaptıkları camide vakit namazları haricinde muallimlikte yapıyordu. Çok sık olmamakla birlikte şehre yakın bir köyün imamı aynı zamanda şehirdeki bir mektebin muallimliğini de yürüttüklerine rastlanmaktaydı⁵⁰. Ayrıca medrese müderrisleri de çok yaygın olmamakla birlikte camideki imamlık, hatiplik gibi görevleri de yerine getirmekteydiler.

Hurufât Defterleri'nde şehrin su yolları ve şadırvanlar hakkında da bilgiler mevcuttur. Uşak kazası su açısından çok zengin olup, şehir merkezinde

⁵⁰ Örneğin, Muharrem 1152 (Nisan/Mayıs 1739) tarihinde Uşak'ta Burhan Fakih Mahallesi'nde Mustafa adlı kişinin bina eylediği cedit muallimhanenin muallimi ve köy mescidinde imam olmayıp muallim ve imam lazım olmayla hasbî imam ve hasbî muallimlik Uşak kadısı arzıyla tevcih buyrulmuştur. Bkz. VAD. no: 1124, vr.90.

ve köylerinde hayırseverler tarafından yaptırılmış pek çok çeşme bulunmaktaydı⁵¹. Su halkın günlük ihtiyacının karşılanması yanı sıra hamam, cami ve mescitlere gelenlerin temizlenip abdest almaları için de çok önemliydi. Kavşid oğlu Hasan oğlu Mehmed Bey'in 1419 yılında önce Uşak şehrine inşa ettirdiği Ulu Cami'in bahçesine ilk çeşme yaptırmıştır. Mehmet Bey, Uşak kazasına bağlı Kürt Köyü civarında çıkan suyu, *Koca Su* adıyla anılan su yolunu yaptırarak, Uşak çeşmelerine ulaştırmıştır⁵². XVIII. yüzyılda Uşak'taki yeni su yollarının ve Ulu Cami'deki şadırvanın su yolları nazırlığına Rebiyülahir 1141 (Kasım/Aralık 1728) tarihinde günde bir akçeyle Şeyh Hacı Hüseyin atanmıştır⁵³. Aynı tarihte Molla Hasan günde sekiz akçeyle su yolları ve şadırvana müteveli olmuştur⁵⁴. Bu yüzyılda Kara Ali Ağa Cami'ne ve civarına su getiren su yoluna "*ba-muayyene*" nazır olan Seyyit Mehmet feragat edip görevini oğluna bırakmıştır⁵⁵.

I. UŞAK ŞEHRİNDEKİ CAMİLER

1702-1824 tarihleri arasında Uşak kazasında bulunan cami ve mescitler tespit edilerek, bu dinî yapılarda görev yapan imam, müezzin, hatip, vaiz, cüzhan, kayyum gibi vazifeliler ve bunların aldıkları ücretler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Aşağıda alfabetik olarak ilk önce Uşak şehir merkezinde bulunan camiler ve mescitler sonrada Uşak'a bağlı köylerdeki cami ve mescitlerle görevliler tanıtılacaktır.

Ahmediye Camii: Hacı Hızır Mahallesi'nde bulunan camiinin banisi tespit edilememiştir. Müezzin, Perşembe ve Pazar günleri Kur'an tilavet eden cüzhan, Cuma günü aşır han, hatip günde yarım akçe, vaiz ise Uşaklı hayırsever Hacı Süleyman Ağa'nın vakfettiği maldan almak üzere günde dört akçe ücret almaktaydı⁵⁶.

Ali Ağa Camii: Kamer Mahallesi'nde bulunan caminin bânisi tespit olunamamıştır. Camiye inşa eden üstat minarede bulunan kitabeye göre Hacı

⁵¹ *Uşak Kültürel Değerler Yapı Envanteri*, (Ed. Mustafa Murat Öntü, Sadiye Tutsak, Recep Düzgün), İzmir, 2007, s.228-308; İnce, *a.g.e.*, s.69-85.

⁵² Tümer, *a.g.e.*, s.106-107. Kavşid oğlu Mehmed Bey'in bu yaptırdığı hayır eserlerinin dışında Uşak içine bir han da yaptırmıştır. "*Uşak'ta Kavşid Paşa oğlu Mehmed Bey'in bina eylediği han*" bkz. VAD. no:1130, vr.68.

⁵³ VAD. no:1139, vr.81. Şeyh Hacı Hüseyin'in iki akçelik ücreti, Şevval 1160'da günde altı akçe çıkarılmıştır. Bkz. VAD. no:1130, vr.68.

⁵⁴ VAD. no:1139, vr.81.

⁵⁵ VAD. no:1123, vr.52.

⁵⁶ VAD. no:547, vr.73; 566, s.98; 1089, vr.64; 1120, vr.29; 1126, vr.102.

Muhammed adlı kişidir. Cami minaresinde bulunan ikinci kitabe H.1261 /M.1845 tarihli olup camiin ve minarenin bu tarihte inşa edilmiş olduğunu göstermektedir. Camiin mimari durumundan yola çıkılarak eski yapının yıkıldığı, yerine yenisinin yapıldığı ya da çok büyük bir tadilattan sonra günümüzdeki görüntüsünü kazandığı ifade edilmektedir⁵⁷.

Alime Hatun Camii: Hacı Sıddık Mahallesi'ne Alime Hatun tarafından yaptırılmıştır. Caminin imamı Zakir'in bila veled vefatı üzerine yerine Safer 1227 (Şubat/Mart 1812) tarihinde yapılan imtihanla Hacı Hafız Mehmed atanmıştır⁵⁸. Camide hatip, vakit imamları günde yarım akçe, vaiz, müezzin ve kayyum ber vech-i hasbî görevlerini yürütmekteydiler⁵⁹.

Astarıcı-zâde Halil Çavuş Camii /Kurşunlu Camii: Eybek Mahallesi'ne Astarıcı-zâde Halil Çavuş tarafından yaptırılmıştır. Camide vaiz, hatip, müezzin, vakit imamları, cüz han, ferraş, kayyum günde yarım akçe ücretle görevlerini yürütmüşlerdir⁶⁰. Cami günümüzde Aybey Mahallesi Yurt Sokak'ta olup Kurşunlu Camii olarak bilinmektedir. Camiye ait bir kitabe mevcut olmamakla birlikte şadırvanın batı yanında bulunan kitabe H.1196/ M.1781-82 tarihlidir. Cami haziresindeki mezar taşlarının en erken tarihlisi H.1203 /M.1788-1789 tarihlidir. Mezar taşlarından ve şadırvan kitabesindeki tarihlerden hareketle camiin XVI. yüzyılda Mescid-i Eybek Ahmed Mahallesi'ne adını veren Eybek Ahmed Mescidi'nin bu camiin yerindeki ilk yapı olması gerektiği ifade olunmuştur⁶¹.

Boduroğlu Camii: Hacı Sıddık Mahallesi'ne Bodur-oğlu Hacı Halil Efendi tarafından yaptırılmıştır. Hacı Halil Efendi'nin yaptırdığı caminin bulunduğu yerde bir de medrese vardı. Vakfiyelerde bu camiin ve camide bulunan minberin Hacı Halil tarafından yaptırıldığına dair kayıt bulunmaktadır⁶². Ayrıca camiin minaresinde bulunan kitabede yazılanlar da bu bilgiyi teyit etmektedir.

⁵⁷ İnce, *a.g.e.*, s.30-32.

⁵⁸ VAD. no: 566, s.101.

⁵⁹ VAD. no:1124, vr.85; 1125, vr.5,7; 1130, vr.68; 1140, vr.218; 1123, vr.54; 566, s.99; 1134, vr.19.

⁶⁰ VAD. no:544, vr.78; 1124, vr.89; 547, vr.77; 1120, vr.29; 1130, vr.68; 1134, vr.17,21; 1139, vr.81.

⁶¹ İnce, *a.g.e.*, s.34.

⁶² Uşak'ta Bodur-oğulları ailesince yaptırılan cami, medrese, mektep ve çeşmeler için düzenlenmiş Türkçe iki vakfiye mevcuttur. Hacı Halil Efendiye ait ilk vakfiyenin tescil tarihi 15 Muharrem 1184 /11 Mayıs 1770'dir. Hacı Halil'in oğlu Hacı Ebubekir'e ait ikinci vakfiye tarihsizdir. Bu her iki vakfiyenin asıl nüshaları da mevcuttur. Bu vakfiyeler için detaylı bilgi için bkz. M. Murat Öntüğü, "Uşak'ta Boduroğlu Vakıfları ve Vakfiyeleri", *Vakıflar Dergisi*, S.XXVIII, Ankara, 2004, s.77-100.

Camiin yapılış tarihi çelişkilidir. Giriş kapısında bulunan tarih 1763'tür. Fakat cami minaresinde bulunan kitabe H.1182 /M.1768-1769 yılına aittir. Ayrıca Bodur-oğlu Camiinde Şaban 1186 /Ekim 1772 tarihinde imamlık yapan Şeyh Hacı Mehmed Reis'in altı yıldır bu görevini ifa etmesi camiin 1766 tarihinden bir süre önce yapıldığını göstermektedir⁶³.

Boduroğlu Camii, büyük bir bahçe avlusunun ortasındadır. Kible ve doğu tarafında şimdi mevcut olmayan medrese hücreleri bulunmaktaydı. Batı tarafında ise Boduroğlu aile mezarlığı vardır. Cami, ana binâ üzerine oturtulmuş sekizgen tek kubbeli, kârgir bir yapıdır. İlk inşa edildiği zaman çatısının toprak ve çakıldan olduğu anlaşılan caminin daha sonraları geçirdiği onarımlar neticesinde çatısı da kurşunla kaplanmıştır. Son cemaat yeri de camiye sonradan ilave edilmiştir⁶⁴.

Buğdaylı Camii: Kara Halil-zâde Mehmed Efendi'nin 17 Ocak 1910 tarihli vakfiyesine göre Sabah Mahallesi'nde Buğdaylı-zâde Medresesi'nde kâin camiin XX. yüzyılın başlarında inşa edildiği anlaşılmaktadır. Kara Halil-zâde Mehmed Efendi'nin nakit para vakfettiği cami bugünkü Ziraat Bankası'nın bulunduğu yerdedir⁶⁵.

Burma Camii: İslice Mahallesi'nde bulunmaktadır⁶⁶. Bânîsi ve inşa tarihi hakkında net bilgi yoktur. Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde Hacı Mustafa caminin kitabesi hakkında verdiği bilgi bugüne kadar yapılan çalışmalarda temel hareket noktası olmuştur. Buna göre Hacı Mustafa Cami'nin Burma Cami olduğu ve H.980/M.1572-1573 yılında yapıldığı ifade edilmektedir⁶⁷. Bizce Burma Cami'nin Hacı Mustafa Camii olması pek mümkün gözükmemektedir. Şöyle ki; Burhan Fakih Mahallesi'ne Hacı Mustafa'nın H.975/ M.1567-68 tarihinde yaptırdığı bir cami zaten mevcuttu⁶⁸. Şu halde Evliya Çelebi'nin bahsettiği cami kitabesi Hacı Mustafa Cami'ne ait olup Burma Cami ile bir ilgisi yoktur.

Burma Cami'nin giriş kısmında bulunan kitabesinden XVIII. yüzyılın ikinci yarısında iyice harap olduğu imam Abdullah'ın gayretiyle H.1185/M.1771-1772 yılında büyük onarımdan geçtiği anlaşılmaktadır. Camiinin avlusuna daha

⁶³ Öntüğ, "Uşak'ta Boduroğlu Vakıfları ve Vakfiyeleri", s.86, 87.

⁶⁴ Boduroğlu Camii ve manzumesinde görevli personel hakkında bkz. Öntüğ, *a.g.m.*, s.88-91. Camiinin mimarî özellikleri hakkında detaylı bilgi için bkz. İnce, *a.g.e.*, s.27-28.

⁶⁵ İnce, *a.g.e.*, s.92.

⁶⁶ VAD. no:545, s.245; 1124, vr.86.

⁶⁷ Camiinin inşa tarihi hakkındaki diğer görüşler için bkz. İnce, *a.g.e.*, s.24; Haşim Tümer, *Uşak Tarihi*, İstanbul, 1971, s.176-177.

⁶⁸ Bkz. Hacı Mustafa Camii /Kara Ali Camii.

sonraki yıllarda Uşaklı Hacı Süleyman Ağa tarafından medrese yaptırılmıştır⁶⁹. Cami, XX. yüzyılda birkaç büyük onarımlardan geçerek günümüze kadar ulaşabilmiştir⁷⁰.

Cinibiz Camii: Bugün Durak Mahallesi'nde Akbur Sokak ile Kısa Sokak'ın kesiştiği yerdedir. Cami minaresinin yukarısındaki kitabeye göre bânisi Nakib Efendi adlı hayırsever tarafından H.1324 /M.1906-07 tarihinde inşa olunmuştur⁷¹.

Çallı Ömer Efendi Camii: Bugünkü Orman Müdürlüğü'nün bulunduğu yerde medrese ve mekteple birlikte küçük bir külliye oluşturan cami vakfiyesine göre, Çallı Ömer Efendi-zâde Ahmed Tahir Efendi tarafından Hamidiye Mahallesi halkının yardımlarıyla yaptırılmıştır. Cami Yunanlıların Uşak işgali sırasında mühimmat deposu olarak kullanılmış, şehirden kaçarken yine Yunanlılar tarafından yakılmıştır⁷².

Derviş Mehmed Camii: Karaağaç Mahallesi'ne Derviş Mehmed tarafından yaptırılmıştır. Cami bitişiğinde bir tevhidhâne bulunmaktaydı⁷³.

Hacı Arslan Camii: Sabah Mahallesi'ne Hacı Arslan Efendi tarafından inşa edilmiştir. Camide vakit namazlarını kıldırın imamlar görev yapmaktaydı. Cuma vaizi hasbî ve hatip günde iki akçe ücret almaktaydı⁷⁴. Rebiyülevvel 1146 (Ağustos/Eylül 1733) tarihinde camide günde iki akçe ücretle hatip Hacı Osman feragatinden Molla Himmet bu göreve atanmıştır⁷⁵.

Hacı Hasan Camii: Sabah Mahallesi'ne Hacı Hasan tarafından yaptırılmıştır. Camideki bazı görevlilerin ücretleri yıllar içinde azalmıştır. Cemaziyelahir 1115 (Ekim/Kasım 1703) tarihinde günde iki akçe alan imam, sonraki yıllarda camideki imamların sayısı ikiye çıkmasıyla birlikte ücretleri birer akçeye düşmüştür. Müezzin ve kayyum görevlerini ber vech-i hasbî yürütmekteydiler⁷⁶.

Hacı Mehmed Camii: Kamer Mahallesi'ne Hacı Mehmed tarafından XVIII. yüzyılın ilk yarısında yaptırılmıştır. Camide imamlar günde yarım akçe, hatip, aşır han hasbî görevlerini ifa etmişlerdir⁷⁷.

⁶⁹ Öntüğ, "Osmanlı Dönemi Uşak Medreseleri", s.64; Öntüğ, "Hurufât Defterlerine Göre Uşak'taki Eğitim Müesseseleri", s.152.

⁷⁰ İnce, *a.g.e.*, s.25

⁷¹ İnce, *a.g.e.*, s.43.

⁷² İnce, *a.g.e.*, s.92.

⁷³ VAD. no:1116, vr.3.

⁷⁴ VAD. no:1124, vr.85,86; 1120, vr.29; 1123, vr.52; 551, s.53,56; 545, s.246.

⁷⁵ VAD. no:1124, vr.86.

⁷⁶ VAD. no:1124, vr.86; 1125, vr.5; 1134, vr.19,22; 545, s.247.

⁷⁷ VAD. no:1124, vr.90,92; 1126, vr.102; 1130, vr.68; 1089, vr.64.

Hacı Murad Camii: İslice Mahallesi'ne Serdar-oğlu Hacı -Murad tarafından yaptırılmıştır. Bânî Hacı Murad camiın yanına bir de muallimhâne inşa ettirmiştir⁷⁸. Camide vakit namazlarını kıldıran imamlar günde birer akçe, cüz han yarım akçe, hatip yarım akçe ücret almaktaydı⁷⁹. Hacı Murad Cami evkafına Ahmed beşe adlı kişinin vakfettiği bir han bulunmaktaydı. Hacı Murad Cami vakfına Receb 1154 (Eylül/Ekim 1741) tarihinde günde üç akçe ücretle Yusuf halife müteveli atanmıştır⁸⁰.

Hacı Mustafa Camii /Kara Ali Camii: Burhan Fakih Mahallesi'nde Hacı Mustafa tarafından yaptırılmıştır⁸¹. Minare girişinin üst kısmında bulunan H.975/ M.1567-68 tarihli kitabe yapının inşa tarihini göstermektedir. XVIII. yüzyılın başlarına ait kayıtlarda Hacı Mustafa Camii olarak bilinmektedir⁸². Kara Ali adlı hayırsever tarafından aynı yüzyıl içinde bakım ve tamiri yapıldığı için cami bu isimle anılmaya başlanmıştır⁸³. Cami avlusuna XVIII. yüzyılda Hacı Ömer medrese yaptırmıştır. Medrese zaman içine harap olmuş, Hacı Osman medreseyi tamir ettirmiştir. Böylece bu medresenin ismi daha sonraki dönemlerde "*Hacı Osman*" şeklinde anılmaya başlanmıştır⁸⁴. Camiın minaresi dışındaki ana mekânı XIX. yüzyılda meydana gelen yangınlardan çok zarar görmüş ve pek çok onarım görerek günümüze ulaşmıştır⁸⁵.

Camide imam günde bir akçe, müezzin, hatip ve kayyum yarım akçe ücret almaktaydı. Uşak Çarşısı'nda iki adet dükkânı olan Abdülkerim Çavuş bu yerlerin kiralarını Hacı Mustafa Camiinde cüz-i şerif tilavet eden kişilere vakfetmiştir⁸⁶.

Hacı Zeybek Camii: Kurtuluş Mahallesi, Hakkı Yağcı Caddesi'ndedir. Cami halk arasında Zeybek diye tanınmakta olup Veli Ağa tarafından yaptırılmıştır. Hangi tarihte yapıldığı tespit edilememiştir. 1922 yılında Yunanlılar tarafından

⁷⁸ Öntüğ, "Hurufât Defterlerine Göre Uşak'taki Eğitim Müesseseleri", s.160.

⁷⁹ VAD. no:544, vr.78; 1124, vr.85,86; 1129, vr.107; 566, s.98; 1134, vr.19,22,23; 1120, vr.29.

⁸⁰ "*İslice Mahallesiine Hacı Murad bina eylediği camiın kadimi evkafından olup Ahmed beşe nam kimesnenin mahalle-i mezburede vaki' vakf-ı sahih ile vakf eylediği han bil külliye harap olmağla tamir ve termimine ve sair levazımına ve cami-i mezkurun umuruna dahi bir müteveliı nasb olunmak lazım olmağın Yusuf halifeye han-ı merkumun icaresinden almak üzere üç akçe ile müteveliı nasb olunmak üzere Kadısı Halil arzıyla buyruldu Receb 1154*". VAD. no:1124, vr.89.

⁸¹ VAD. no:566, s.98; 1120, vr.29; 1120, s.56; 1125, vr.5; 1134, vr.22.

⁸² VAD. no:1134, vr.17; 1124, vr.84; 1124, vr.92.

⁸³ VAD. no:551, s.56; 566, s.100; 1134, vr.17; 1129, vr.108.

⁸⁴ Öntüğ, "Osmanlı Dönemi Uşak Medreseleri", s.64; Öntüğ, "Hurufât Defterlerine Göre Uşak'taki Eğitim Müesseseleri", s.153.

⁸⁵ Kara Ali Cami'nin mimari özellikleri için bkz. İnce, *a.g.e.*, s.28-29.

⁸⁶ VAD. no:1124, vr.91.

yakılan cami 1930 yılında Torlak Hacı Mustafa Efendi'nin yardımıyla yeniden inşa edilmiştir⁸⁷.

Halil Ağa Camii: Eybek Mahallesi'ne Halil Ağa tarafından yaptırılmıştır. Camide günde yarım akçeyle müezzin ve Cuma günü aşır han olan İbrahim'in vefatıyla yerine Safer 1209 (Ağustos/Eylül 1794) tarihinde oğlu Mehmet atanmıştır⁸⁸.

Kargıcı Camii: Aybey Mahallesi Doğala sokakta bulunmaktadır. Şehirdeki Türk dönemi en eski ibadet yerlerinden biri olması muhtemeldir. Kargıcı Camisi'nin Uşak'ın ilk mescidi olduğu da ifade edilmektedir⁸⁹. Bununla birlikte yapı sonradan çok büyük değişiklikler geçirerek mevcut şeklini aldığı için, ilk inşasıyla ilgili kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Binadan ayrı yapılmış minarenin kaidesinin batı yüzünde bulunan kitabe H.1120/M.1708-1709 tarihli olup, minarenin inşa edildiği tarihi göstermektedir. Minare Kabacazâde Hacı Ahmed Hoca'nın zevçesi Ümmügülüm hanım tarafından yaptırılmıştır.

Kırık/ Yıkık Minare Camii: Bugün Bozkurt Mahallesi'nde bulunan yapı minare üzerinde bulunan kitabesine göre üstat Hacı Mehmed Ahi Hafız Ali Şükri tarafından H.1268/M.1851-52 yılında yapılmıştır. Minare kaidesinin batı yüzünün yukarı kısmında bulunan ikinci kitabenin son satırındaki "*sahibü'l-hayrat Aşçızâde el-hac Hüseyin 1268*" ifadeler caminin bânisinin Aşçızâde Hacı Hüseyin adlı kişi olduğuna düşündürmektedir. Bulduğu mevkie adını veren Yıkık Minare (Kabaklarlı) Cami'nin minaresi kaide kısmı dışında yıkılmıştır⁹⁰. Yapı iki katlı olmasına rağmen daha sonra üst katı yıkılmış ve tek katlı bir hale getirilmiştir. Üst kat yıkıldıktan sonra ahşap çatı konulmuştur⁹¹.

Mehmed Dede Camii: Karaağaç Mahallesi'ne Semerci Mehmed Dede tarafından yaptırılmıştır. Hayır sahibi bu kişi inşa ettirdiği camiin yakınına bir muallimhâne bina etmiştir⁹². Camide görevli müezzin, vaiz olup hatip günde yarım akçe, imam günde bir akçe almaktaydılar⁹³.

Molla İbrahim ve Bayram oğlu Musa Camii: Hacı Sıddık Mahallesi'ne Mehmed oğlu Molla İbrahim ve Bayram oğlu Musa tarafından yaptırılmıştır⁹⁴.

⁸⁷ İnce, *a.g.e.*, s.45.

⁸⁸ VAD. no:551, s.57.

⁸⁹ Yüksel Sayan, "Uşak'ta Türk Devri Mimari Anıtları", 25-27 Ekim 2001, 21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu C.I, s.455; İnce, *a.g.e.*, s.87.

⁹⁰ Sayan, *a.g.m.*, s.456; İnce, *a.g.e.*, s.85.

⁹¹ Uşak Kültürel Değerler Yapı Envanteri, s.171.

⁹² Öntüğ, "Hurufât Defterlerine Göre Uşak'taki Eğitim Müesseseleri", s.159.

⁹³ VAD. no:549, s.200; 1124, vr.84,85,89,90; 1120, s.57; 1126, vr.102; 1134, vr.19,21.

⁹⁴ VAD. no:1124, vr.91; 551, s.53,56; 1130, vr.70; 1089, vr.64,65; 1123, vr.54; 550, s.184.

XVIII. yüzyılın başında inşa edilen camiin Muharrem 1144 (Temmuz/Ağustos 1731)'te üç vakitte imamı bânî Molla İbrahim günde yarım akçe ücretle göreve atanmıştır⁹⁵.

Seyyit Ahmed Camii: Sabah Mahallesi'ne Seyyit Ahmed tarafından yaptırılmıştır. Zilkade 1205 (Temmuz 1791) tarihinde camiin hitabeti ve imamlığını Hafız Mehmed yürütmekteydi⁹⁶. Bânî Seyyit Ahmed yaptırdığı camiin yanına bir de medrese yaptırmıştır⁹⁷. Cami, XIX. yüzyılın başında yıkılmış ve yeri boş arsa halinde kalmıştır. Uşak Voyvodası silahşor Mustafa Ağa mevcut arsa üzerine izn-i hümayunla müceddeden cami yapmıştır. Receb 1221 (Eylül/Ekim 1806) tarihinde medresenin müderrisi Şeyh Hacı Mehmed camiin imam ve hatipliğine ber vech-i hasbî atanmıştır⁹⁸.

Şeyh Mustafa Camii: Karaağaç Mahallesi'ne Şeyh Mustafa tarafından yaptırılmıştır. Camide vakit namazlarında görevli imamlar günde yarımşar akçe ücret almaktaydılar⁹⁹.

Şeyh Osman Camii: Karaağaç Mahallesi'ne Şeyh Osman tarafından yaptırılmıştır. İmamlar günde yarım akçe ücret almaktaydı¹⁰⁰.

Yamanlarlı Camii: Hacı Hızır Mahallesi Ağaç Sokak'ta bulunan camiin bânîsi giriş kapısı üzerindeki kitabeye göre Yamanlarlızâde Ahmed Şükrü ve Ali Efendilerdir¹⁰¹. Kitabeye göre caminin inşa tarihi H.1309 /M.1891-1892'dir. Minare kaidesinin yukarı kısmında bulunan ikinci kitabe H.1316 /M.1898-1899 tarihli olup minarenin inşa tarihini göstermektedir. Eğimli bir arazi üzerine inşa edilmiş yapının son cemaat yeri sonradan ilave edilmiştir. Cami'nin minaresi kare planlı kesme taş malzemededen inşa edilmiş bir kaideye sahiptir¹⁰².

Yılcıoğlu Camii: Hacı Sıddık Mahallesi'ne Yılcıoğlu Musa Efendi tarafından XVIII. yüzyılda yaptırılmıştır¹⁰³. Günümüzde Ünalın Mahallesi'nde,

⁹⁵ VAD. no:1124, vr.85.

⁹⁶ VAD. no:551, s.55.

⁹⁷ Öntüğ, "Osmanlı Dönemi Uşak Medreseleri", s.66; Öntüğ, "Hurufât Defterlerine Göre Uşak'taki Eğitim Müesseseleri", s.152.

⁹⁸ "Uşak'ta Sabah Mahallesi'nde merhum Seyyit Ahmed binası medrese-i münife deruninde mebni cami-i şerif on seneden mütecaviz eser kalmayıp arsa-i haliya kalmağla yine belde-i mezbure voyvodası silahşor Mustafa Ağa cami-i mezburu tamir ve termim ve izn-i hümayun müceddeden minber vaz' eylediği cami-i şerife... Receb 1221 (Eylül/Ekim 1806)" VAD. no:545, s.247.

⁹⁹ VAD. no:1124, vr.85,86; 1126, vr.106.

¹⁰⁰ VAD. no:1116, s.6; 1124, vr.86; 1134, vr.19.

¹⁰¹ Cami hakkında daha detaylı bilgi için bkz. İnce, a.g.e, s.36-38.

¹⁰² Uşak Kültürel Değerler Yapı Envanteri, s.175.

¹⁰³ VAD. no:1129, vr.108; 546, s.209; 1126, vr.103.

Müjde Sokakla Bodur Sokak'ın kesiştiği köşededir¹⁰⁴. Binanın genel görünüşü özellikle de pencereleri XIX. Yüzyılın ikinci yarısını çağrıştırmaktadır. Yapı dikdörtgen bir plana sahip olan harim ve önündeki giriş ve son cemaat yeri batı tarafındaki yolun konumuna göre yamuk bir alana sahiptir. Cami, 1970 yılı öncesinde halkın gayretleriyle tamir edilmiştir¹⁰⁵.

Zincirli Camii: Bugün Kurtuluş Mahallesi Barbaros Caddesi'nde bulunan caminin yapılış tarihi ve bânîsi hakkında bilgi yoktur. 1894 yangınında yapı tamamen yanmış, Hacı Hasan Mahallesi Şirket-i Hayriyesi tarafından yeniden inşa edilmiştir¹⁰⁶. Basık kemerli olan caminin girişi düzgün kesme taşla kaplanmıştır. Çatısı dıştan ahşap malzeme ve üzeri Marsilya kiremidisiyle kaplanmıştır¹⁰⁷.

II. UŞAK ŞEHRİNDEKİ MESCİTLER

Emir Şah Mescidi: Karaağaç Mahallesi'ne Emir Şah'ın kızı Rukiye hatun tarafından yaptırılmıştır¹⁰⁸.

Hacı Abdülkerim Çavuş Mescidi: Kamer Mahallesi'ne Hacı Abdülkerim Çavuş tarafından yaptırılmıştır. Camide görev yapan imamlar günde birer akçe ücret almaktaydılar¹⁰⁹.

Hacı Ali Mescidi: Karaağaç Mahallesi'ne Hacı Ali tarafından yaptırılmıştır. Şevval 1117 (Ocak/Şubat 1706) tarihinde Ali günde yarım akçe ücretle imam atanmıştır¹¹⁰.

Hacı Hasan Mescidi: Hacı Sıddık Mahallesi'ne Hacı Hasan tarafından yaptırılmıştır. Rebiyülevvel 1142 (Eylül/Ekim 1729) tarihli bir kayıta Hacı Ali kendi malıyla mescide müceddeden izn-i hümayunla minber vaz' edip cami yapmıştır¹¹¹.

Hacı Hüseyin Mescidi: Eybek Mahallesi'ne Hacı Hüseyin Efendi tarafından yaptırılmıştır. Mescidin yanında bulunan muallimhânenin muallim-i sıbyanı ve caminin beş vakitte imamı Süleyman halife Rebiyülahir 1149 (Ağustos/Eylül 1736) tarihinde günde yarım akçe ücretle görevini yürütmekteydi¹¹².

¹⁰⁴ Yılcıoğlu Cami'nin mimari özellikleri için bkz. İnce, a.g.e, s.32-33.

¹⁰⁵ *Uşak Kültürel Değerler Yapı Envanteri*, s.176.

¹⁰⁶ İnce, a.g.e, s.47.

¹⁰⁷ *Uşak Kültürel Değerler Yapı Envanteri*, s.177.

¹⁰⁸ VAD. no:550, s.184; 1120, s.57; 1124, vr.84; 1134, vr.22.

¹⁰⁹ VAD. no:1124, vr.84,89,91.

¹¹⁰ VAD. no:1134, vr.23.

¹¹¹ VAD. no:1139, 82.

¹¹² VAD. no:1124, vr.90,92; 547, vr.73; 1120, vr.29.

Hacı İbrahim Mescidi: Hacı Hızır Mahallesi'ne Hacı İbrahim tarafından yaptırılmıştır. Mescitte görev yapan müezzin hasbî ve imam günde bir akçe ücret almaktaydı¹¹³.

Hacı Mahmud Mescidi: Eybek Mahallesi'ne Hacı Mahmud tarafından yaptırılmıştır. Mescidin Şevval 1117 (Ocak/Şubat 1706) tarihinde günde yarım akçe ile müezzini Mehmed feragatinden Murad olmuştur¹¹⁴.

Hacı Nasuh Mescidi: Eybek Mahallesi'ne Hacı Nasuh Efendi tarafından yaptırılmıştır. Camide görevli imamlar günde birer akçe ücret almaktaydılar¹¹⁵.

Hacı Osman Mescidi: Hacı Hızır Mahallesi'ne Hacı Osman Efendi bina ettirmiştir. Mescidin imamı günde bir akçe, müezzin olanlar ise görevlerini ber vech-i hasbî yürütmektedirler¹¹⁶.

Hacı Ömer Mescidi: Hacı Hasan Mahallesi'ne Hacı Ömer Efendi adlı kişi inşa ettirmiştir. Zilhicce 1191 (Aralık/Ocak 1777-78)'de mescitte günde nim akçeyle Abdullah halife imamlık yapmaktaydı¹¹⁷.

Hacı Ramazan Mescidi: Hacı Ramazan tarafından Burhan Fakih Mahallesi'ne inşa ettirilmiştir¹¹⁸. Mescit Şaban 1166 (Haziran/Temmuz 1753) tarihinde Ali Halife'nin minber yapmak için izin almasıyla cami yapılmıştır. Bu tarihte caminin hitabet ve imamlığını günde bir akçe ücretle mescidin bânîsi yürütmektedir¹¹⁹.

Hacı Veli Mescidi /Çakaloz Hacı Ali Ağa Camii¹²⁰ /Çakaloz Camii: Sabah Mahallesi'ne Hacı Veli Efendi tarafından yaptırılmıştır. XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Hacı Ali Ağa kendi malından mescide minber inşa ederek cami yapmıştır¹²¹. Camide imam, müezzin günde bir akçe, hatip, kayyum yarım akçe ücret almaktaydı¹²². Bugün Kurtuluş Mahallesi Çakaloz Sokak'ta bulunan caminin girişinde II. Abdülhamid'e ait bir tuğra bulunmaktadır. 1894 yılındaki

¹¹³ VAD. no:545, s.248; 1126, vr.106; 566, s.99.

¹¹⁴ VAD. no:1134, vr.23.

¹¹⁵ VAD. no:1124, vr.89,90,92; 1139, vr.81; 1089, vr.65; 1134, vr.21,23; 1120, vr.29.

¹¹⁶ VAD. no:1140, vr.218; 1134, vr.19; 1126, vr.102; 1126, 102.

¹¹⁷ VAD. no:1120, s.56.

¹¹⁸ VAD. no:1120, s.57; 1130, vr.68; 1124, vr.86

¹¹⁹ VAD. no:1130, vr.72.

¹²⁰ "Uşak'ta Sabah Mahallesi'nde Çakaloz Hacı Ali Ağa'nın bina eylediği cami-i şerifte vakt-i asr ve mağribte bir akçe ile müezzin olan Süleyman fevt mahlulünden sulbi oğluna kadısı arzıyla tevcih Receb 1222 (Eylül/Ekim 1807)" bkz. VAD. no:545, s.248.

¹²¹ "Sabah Mahallesi'nde ve kurbinde cami olmamakla mahalle-i mezburede Hacı Veli bina eylediği mescidi Hacı Ali Ağa malından tevsi' edip minber vaz'ından Kadısı Hacı Osman arzıyla emr-i inayet. Rebiyülevvel 1145 (Ağustos/Eylül 1732)" bkz. VAD. no:1124, vr.86.

¹²² VAD. no:1124, vr.90,92; 1139, vr.81; 1134, vr.19; 1126, vr.102; 547, vr.73; 566, s.101; 551, s.57; 1130, vr.70.

yangında yanmıştır. Sabah Mahallesi Şirket-i Hayriyesi tarafından şimdiki cami inşası gerçekleştirilmiştir. 1922 yılında Yunanlıların çıkardığı yangında büyük zarar görmüş, aynı şirket tarafından acilen tamir edilmiştir¹²³.

Hasan Çavuş Mescidi: Hacı Sıddık Mahallesi'ne Hasan Çavuş tarafından yaptırılmıştır¹²⁴.

Germiyanoğlu Yakub Çelebi Mescidi: Eybek Mahallesi'ne Germiyanoğlu Yakub Çelebi tarafından yaptırılmıştır. Şevval 1150 (Ocak/Şubat 1738) tarihli bir kayıta göre; mescide minber eklenerek cami yapılmıştır¹²⁵.

Kabaklı Mescidi: Hacı Hızır Mahallesi'nde bulunan mescit XVIII. yüzyılın sonlarında cemaatinin çoğalmasi sebebiyle Hacı Ali Efendi tarafından alınan izn-i hümayunla minber eklenerek cami yapılmıştır. Receb 1203 (Mart/Nisan 1789) tarihinde cami in hitabetine günde iki akçe ücretle Seyyit Hafız Osman atanmıştır¹²⁶.

Mahmud Paşa Mescidi: Hacı Hasan Mahallesi'nde Mahmud Paşa tarafından yaptırılmıştır¹²⁷.

Memi Mescidi: Eybek Mahallesi'ne Memi Efendi tarafından yaptırılmıştır. Cemaziyelahir 1118 (Aralık/Ocak 1696-97) tarihinde Hüseyin günde yarım akçe ücretle müezzinlik görevini yürütmekteydi¹²⁸.

Molla Mustafa Mescidi: Hacı Sıddık Mahallesi'ne Molla Mustafa tarafından yaptırılmıştır. Muharrem 1116 (Mayıs/Haziran 1704) tarihinde İbrahim günde yarım akçe ücretle imam atanmıştır¹²⁹.

Paşa Kızı Mescidi: Hacı Sıddık Mahallesi'nde bulunan mescidin bânisi tespit edilememiştir. Zilhicce 1191 (Aralık/Ocak 1777-78) tarihinde Mustafa günde bir akçe ücretle müezzin atanmıştır¹³⁰.

Rukiye Hatun Mescidi: Sabah Mahallesi'nde Rukiye hatun tarafından yaptırılmıştır. Camide üç vakit imam, müezzin ve hatip hasbî, ferraş günde yarım akçe ücret almaktaydı¹³¹.

Seyyit Ömer Çelebi Mescidi: Hacı Hızır Mahallesi'ne Seyyit Ömer Çelebi inşa ettirmiştir. Ramazan 1144 (Şubat/Mart 1732) tarihli kayıta mescide

¹²³ İnce, *a.g.e.*, s.40-41.

¹²⁴ VAD. no:1134, vr.22,23; 1124, vr.86,91.

¹²⁵ VAD. no:1124, vr.91; 1129, vr.108; 547, vr.73; 545, s.244; 1134, vr.17; 1125, vr.7.

¹²⁶ VAD. no:547, vr.75; 545, s.247; 546, s.209.

¹²⁷ VAD. no:547, vr.73.

¹²⁸ VAD. no:1134, vr.23.

¹²⁹ VAD. no:1134, vr.21; 1124, vr.85.

¹³⁰ VAD. no:1120, s.56; 1134, vr.21.

¹³¹ VAD. no:1134, vr.19,21; 566, s.98; 1120, vr.28; 1124, vr.84; 551, s.54; 545, s.248; 1129, vr.108.

müceddeden minber eklenerek cami yapıldığı ve Hacı Halil halifenin günde yarım akçe ücretle hatip olduğu ifade edilmektedir¹³². Zilkade 1208 (Mayıs/Haziran 1794) tarihinde camiin ba-muayyene hatibi olan Ömer'in feragatinden Hacı Ömer'e berat edilmiştir¹³³.

Şeyh Mustafa Mescidi: Eybek Mahallesi'ne Şeyh Hacı Mustafa tarafından yaptırılmıştır. Hacı Ahmed merkezden aldığı izn-i hümayûnla mescidi XVIII. yüzyılın ikinci yarısında cami yapmıştır. Caminin yanında muallimhâne de bulunmaktaydı. Rebiyülevvel 1181 (Temmuz/Ağustos 1767)'de Şeyh Şaban camide imam, hatip ve muallimhânenin muallim-i sıbyanlığını yürütmekteydi¹³⁴. Rebiyülevvel 1238 (Kasım/Aralık 1822) tarihli kayda göre, Şeyh Mustafa Mescidi civarında çıkan yangında cami tamamen yanmıştır. Eybek Mahallesi sakinlerinden Seyyit Ahmed camiye tekrar inşa edip, ibadete açmıştır¹³⁵.

Tuz Pazarı Mescidi /Kara Ali Ağa Camii: İslice Mahallesi'ndeki Tuz Pazarına Kara Ali Ağa tarafından yaptırılmıştır. Belgelerde "*İslice Mahallesi'nde Tuz Pazarı Mescidi demekle marûf Kara Ali Ağa Camii...*" şeklinde geçmektedir¹³⁶. Kara Ali Ağa Tuz pazarında önce bir mescit inşa etmiş ve sonraki yıllarda minber ekleyerek cami yapmıştır. Camiinin bitişiğine XVIII. yüzyılda aynı kişi bir de muallimhâne yaptırmıştır¹³⁷. Vakit namazlarını kıldıran iki imam, müezzin, hatip, vaiz, Cuma günü günde yarım akçe ücretle aşır han camide görev yapmaktaydı¹³⁸. Kara Ali Ağa Uşak'ta yaptırdığı cami, çeşmeler ve köprülerin tamirine para vakfetmiştir. Ramazan 1187 (Kasım/Aralık 1773) tarihinde vakfın mütevellisi Osman Efendi'nin vefat etmesiyle Seyyit Mehmed göreve atanmıştır¹³⁹.

Yakub Efendi Mescidi: Karaağaç Mahallesi'ne Yakub Efendi tarafından inşa edilmiştir. Camide görev yapan imamlar günde yarım akçe ücret almaktaydılar¹⁴⁰.

¹³² VAD. no:1120, vr.29; 1123, vr.5; 1124, vr.86,89,91; 1126, vr.102,105; 547, vr.73; 566, s.101.

¹³³ VAD. no:551, s.57.

¹³⁴ VAD. no:1126, vr.106; 566, s.100; 549, s.200; 551, s.57; 1120, vr.28; 545, s.247.

¹³⁵ "*Eybek Mahallesi'nde Şeyh Mustafa Mescidi demekle ma'rûf Hacı Ahmed minber vaz' eylediği cami-i mezbur civarında ihtirak zuhur edip cami-i şerif ihtirakde külliye muhterik olduğundan mezbure sakinlerinden Seyyit Ahmed nam sahibü'l-hayr izn-i hümayun müceddeden bina ve ihyasına muvafık olduğu cami-i şerife hatip nasb ve tayin olunmak lazım ve mühim olmağla muhterik olan cami-i mezkurun hatibi olan Seyyit Hafız Ömer bin Seyyit Mustafa'ya ber vech-i hasbî. Rebiyülevvel 1238 (Kasım/Aralık 1822)*" VAD. no:549, s.200.

¹³⁶ VAD. no:545, s.245.

¹³⁷ Öntüç, "Hurufât Defterlerine Göre Uşak'taki Eğitim Müesseseleri", s.160.

¹³⁸ VAD. no:551, s.56,57; 1120, s.56; 1125, vr.5; 1129, vr.103,108; 545, s.245; 1124, vr.91.

¹³⁹ VAD. no:1123, vr.52.

¹⁴⁰ VAD. no:551, s.53; 1123, vr.52; 1130, vr.70.

Yusuf Mescidi: Sabah Mahallesi'nde Hacı Mehmed oğlu Yusuf tarafından yaptırılmıştır. Receb 1152 (Ekim/Kasım 1739) tarihinde mescidin imamı olmadığı için bânî Yusuf'un oğlu Hafız Ahmed'e günde yarım akçe ücretle tevcih olunmuştur¹⁴¹.

III. UŞAK KÖYLERİNDEKİ CAMİ VE MESCİTLER

Akkeçeli Köyü Camii: Ali halife Receb 1138 (Mart/Nisan 1726)'de vefat etmesiyle imam ve hatiplik görevi hasbî Ömer'e intikal etmiştir¹⁴².

Akuncılı Köyü Camii: Kara Ali Ağa cami in banisidir¹⁴³.

Akkilise Köyü Mescidi: Burhan Fakih mescidin banisidir. Mescitte görev yapan imamlar günde bir akçe almaktaydı. Rebiyülevvel 1207 (Ekim/Kasım 1792) tarihli kayda göre köy ahalisi mescide minber inşa edilip, cami yapmışlardır¹⁴⁴.

Alacak Köyü Mescidi: Rebiyülahir 1119 (Temmuz 1707) tarihinde mescide günde yarım akçe ile Haydar halife imam atanmıştır¹⁴⁵.

Ali Fakihler Köyü Mescidi: Hatun Mescidi de denilmektedir¹⁴⁶. Mescide köyden sahib-i hayır Seyyit Mahmud minber yaparak cami yapmıştır. Ramazan 1187 (Kasım/Aralık 1773) tarihinde caminin banisi olan hatip Seyyit Mahmud vefat etmiş ve oğulları Seyyit Süleyman ve Seyyit Mustafa'ya müştereken tevcih olunmuştur¹⁴⁷.

Avgan Köyü Memi oğlu Hüseyin Mescidi: Köyde ilk yapılan mescittir. Mescitteki imam ber vech-i hasbî görevlerini yapmaktaydı¹⁴⁸.

Avgan Köyü Şaban Mescidi: Köyün ikinci mescidi Şaban Efendi tarafından yaptırılmıştır. Mescidin Safer 1221 (Nisan/Mayıs 1806)'de beş vakitte imamı köy ahalisinden Ahmed'dir¹⁴⁹.

Avgan Köyü Camii: Has Köyü'nden Ahmed Ağa cami in banisidir. Rebiyülevvel 1221 (Mayıs/Haziran 1806)'de cami in imam ve hatibi olan Mustafa'nın vefatı üzerine kardeşi Mehmed görevlere getirilmiştir¹⁵⁰.

¹⁴¹ VAD. no:1124, vr.86.

¹⁴² VAD. no:1091, vr.73.

¹⁴³ VAD. no:551, s.53.

¹⁴⁴ VAD. no:551, s.56; 1126, vr.102; 1134, vr.19; 1124, vr.92.

¹⁴⁵ VAD. no:1134, vr.22.

¹⁴⁶ VAD. no:1134, vr.21.

¹⁴⁷ VAD. no:1123, vr.52; 545, s.248; 566, s.98.

¹⁴⁸ VAD. no:1123, vr.52.

¹⁴⁹ VAD. no:545, s.247.

¹⁵⁰ VAD. no:545, s.247.

Azizler Köyü Camii: Banisi Halime hatundur. Camiin beş vakitte imamı ve hatibi Safer 1124 (Mart/Nisan 1712) tarihinde Hüseyin'dir¹⁵¹.

Bağbaşı Köyü Camii: Hacı İsa tarafından yaptırılmıştır. Bağbaşı Köyünde bulunan imam ve hatip günde bir akçe ücretle görevlerini yürütmüşlerdir¹⁵².

Bağbaşı Köyü Mescidi: Banisi Hüseyin Efendi'dir. Muharrem 1144 (Temmuz/Ağustos 1731) tarihinde Mustafa günde yarım akçe ücretle mescidin imamlığını yürütmektedir¹⁵³.

Bozguş Köyü Camii: Camiin beş vakitte günde yarım akçeyle imamlığını yapanlar aynı zamanda günde bir akçeyle hatiplik görevini de birlikte ifa etmekteydiler¹⁵⁴.

Bölme Köyü Camii: Köy ahalisince inşa edilmiştir. Şevval 1226 (Ekim/Kasım 1811)'da camiin imamı Mehmed'in vefatıyla oğlu İsmail inayet buyrulmuştur¹⁵⁵.

Budaklı Köyü Camii: Camiin banisi Hacı Veli'dir¹⁵⁶. Zilkade 1146 (Nisan/Mayıs 1734)'da hitabeti günde bir akçeyle Musa halifeye inayet edilmiştir¹⁵⁷.

Buğdaylı Köyü Ali Efendi Camii: Banisi Ali Efendi'dir. Camide Rebiyülevvel 1222 (Mayıs/Haziran 1807) tarihinde günde yarım akçe ile Hacı Mehmed'in vefatı üzerine oğlu İlyas imam olmuştur¹⁵⁸.

Buğdaylı Köyü Hacı Mustafa Camii: Köyde bulunan bu camiin banisi Hacı Mustafa'dır. Cemaziyelevvel 1143 (Kasım/Aralık 1730) tarihinde Mehmed halife günde bir akçe ücretle hatiplik görevini yürütmekteydi¹⁵⁹.

Bulgaz Köyü Camii: Köydeki camide görev yapan imam ve hatipler günde bir akçe ücret almaktaydılar¹⁶⁰.

Cem Sultan Köyü Camii: Hüseyin Zilhicce 1132 (Ekim/Kasım 1720)'de günde bir akçe ile imam ve hatiplik görevlerini yürütmekteydi¹⁶¹.

Çarık Köyü Camii: Hacı Nasuh Çavuş'un yaptırdığı camide, Şaban 1131 (Haziran/Temmuz 1719)'de günde bir akçe ile hatip Mehmed' görev beratı verilmiştir¹⁶².

¹⁵¹ VAD. no:566, s.98.

¹⁵² VAD. no:1124, vr.86; 1123, vr.52; 1125, vr.5; 1089, vr.65; 551, s.54.

¹⁵³ VAD. no:1124, vr.85.

¹⁵⁴ VAD. no:545, s.248; 1124, vr.85, 86, 91; 1120, vr.29; 1134, vr.19.

¹⁵⁵ VAD. no:566, s.100.

¹⁵⁶ VAD. no:1120, s.56.

¹⁵⁷ VAD. no:1124, vr.90; 551, s.55.

¹⁵⁸ VAD. no: 545, s.248; 1124, vr.85.

¹⁵⁹ VAD. no:1124, vr.84; 1116, vr.3.

¹⁶⁰ VAD. no:545, s.248; 1124, vr.85; 1120, vr.29; 551, s.53.

¹⁶¹ VAD. no:1116, vr.3.

Çokaklı Köyü Mescidi: Hacı Abdülkerim tarafından yaptırılmıştır. Mescitte imam günde yarım akçe, hatip bir akçe ücret almaktaydı¹⁶³.

Çokaklı Köyü Camii: Banisi Mehmed'dir. Camide müezzin ve kayyum bulunmaktaydı¹⁶⁴.

Çukurağıl Köyü Mescidi: Zilkade 1116 (Şubat/Mart 1705) tarihinde mescidin imamı Abdülkerim adlı kişidir¹⁶⁵.

Depesi Kuru Bey Timurlu Köyü Camii: İmam günde yarım akçe, hatip olanlar günde bir akçe ücret almaktaydılar¹⁶⁶.

Divane Hızır Köyü Camii: Seferzâde Molla Hüseyin bina eylediği camide Zilhicce 1152 (Şubat/Mart 1740) tarihinde imam olan Abdülkadir'in feragatinden oğlu Hasan halife görev getirilmiştir¹⁶⁷.

Dumanlı Köyü Camii: Hadım Şaban Ağa tarafından yaptırılmıştır. XVIII. yüzyılda camide görev yapan hatipler günde bir akçe ücret almaktaydılar¹⁶⁸.

Duraklı Köyü Camii: Hacı Abdülkerim'in yaptırdığı camii Safer 1194 (Şubat/Mart 1780) tarihinde günde bir akçe ile imam ve hatipliğini Veliyüddin yürütmekteydi¹⁶⁹.

Erbek Köyü Camii: Köydeki camii banisi Sefer adlı kişidir. Zilhicce 1116 (Mart/Nisan 1705)'da imam Ali vefat etmiş yerine Mehmed'e inayet buyrulmuştur¹⁷⁰.

Eski Saray Köyü Camii: Köye cami Sağır Mehmed Ağa tarafından yaptırılmıştır. Safer 1117 (Mayıs/Haziran 1705)'de hitabete izin verilmiştir. Zilhicce 1126 (Aralık/Ocak 1714-15) tarihinde imam, hatip ve müezzinlik görevleri Halil'in vefatı üzerine oğlu İbrahim yürütmekteydi¹⁷¹.

Göçerler Köyü Mescidi: Kocamış Şaban'ın köye yaptırdığı mescitte imam olanlar günde bir akçe ücret almaktaydı¹⁷².

Gökçe Mescidi: Köy mescidinin Receb 1102 (Mart/Nisan 1691)'de imamlık görevini Durak yürütmektedir¹⁷³.

¹⁶² VAD. no:1116, s.9; 546, s.210; 545, s.248.

¹⁶³ VAD. no:1120, vr.28; 1134, vr.23.

¹⁶⁴ VAD. no:1120, vr.28; 1089, vr.64.

¹⁶⁵ VAD. no:1134, vr.21.

¹⁶⁶ VAD. no:1134, vr.21; 1116, s.8; 1124, vr.89.

¹⁶⁷ VAD. no:1124, vr.86,90; 1129, vr.10;1120, vr.29; 1125, vr.5.

¹⁶⁸ VAD. no:1134, vr.19; 1116, vr.3; 1124, vr.84; 1130, vr.68; 1120, vr.29.

¹⁶⁹ VAD. no:545, s.244; 1120, s.57.

¹⁷⁰ VAD. no:1134, vr.21.

¹⁷¹ VAD. no:1134, vr.21; 566, s.101; 1129, vr.73.

¹⁷² VAD. no:1091, vr.73.

¹⁷³ VAD. no:1134, vr.17.

Göherler Köyü Mescidi: Köy ahalisi köy içinde bulunan mescidi aldıkları izinle cami yapmışlardır. Rebiyülahir 1233 (Şubat/Mart 1818)'de caminin hatibi Mehmed vefat etmesi üzerine oğlu İbrahim atanmıştır¹⁷⁴.

Gül Köyü Camii: Seyit Mehmed Ağa'nın köye yaptırdığı caminin imam ve hatibi Safer 1219 (Mayıs/Haziran 1804) tarihinde Mustafa adlı kişidir¹⁷⁵.

Hacı Kadem Köyü Mescidi: Mescitte görev yapan imamlar günde bir akçe ücret almaktaydılar¹⁷⁶.

Hacım Sultan Köyü Camii: Köyde Hacım Sultan tarafından yaptırılmış bir zaviye mevcuttur. Bugün bu köy, Uşak iline bağlı Sivaslı ilçesi sınırları içinde yer almaktadır. Zaviyenin vakfiyesi H.721/M.1321 tarihlidir¹⁷⁷. Köyde bulunan cami bölgedeki en eski mabet yerlerinden biridir. Cami XVIII. yüzyılın başlarında harap olmuş fakat Şeyh Kazım'ın gayretleriyle tekrar ihya edilmiştir. Receb 1132 (Mayıs/Haziran 1720) tarihinde imam ve hatip olarak Hüseyin tayin olunmuştur¹⁷⁸.

Hacım Sultan Köyü Mescidi: Köyde caminin yanı sıra bir de mescit bulunmaktaydı. Rebiyülahir 1188 (Haziran/Temmuz 1774) tarihinde Molla İbrahim'in vefat etmesi üzerine Yusuf'a hatiplik görevi ber vechi hasbi tevcih edilmiştir¹⁷⁹.

Has Köy Camii: Hüsam Efendi tarafından yaptırılmıştır. İmam günde bir akçe, hatip ise ber vech-i hasbi görevlerini yapmaktaydılar¹⁸⁰.

Haydarlı Köyü Camii: Köy camiiinde imam ve hatiplik yapanlar günde yarım akçe ücret almaktaydılar¹⁸¹.

Hocalar Köyü Mescidi: Köyde bulunan mescidin Receb 1192 (Temmuz/Ağustos 1778)'de imam ve hatipliğini ber vech-i hasbî Hacı Ahmed yürütmekteydi¹⁸².

Hoca Fakihler Köyü Mescidi: Köydeki mescide Muharrem 1146 (Haziran/Temmuz 1733)'da imam Osman'ın vefatı üzerine günde yarım akçe ile oğlu Seyyit Mustafa halife inayet buyrulmuştur¹⁸³.

¹⁷⁴ VAD. no:1134, vr.21; 546, s.210.

¹⁷⁵ VAD. no:545, s.245.

¹⁷⁶ VAD. no:1116, s.9; 1124, vr.86.

¹⁷⁷ Hacım Sultan Zaviyesi hakkında detaylı bilgi için bkz. M. Murat Öntüğ, "Hacım Sultan Zaviyesi", Balıkesir Üniversitesi *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Sempozyumu*18-20 Ekim 2004, Balıkesir, 2005. s.188-204.

¹⁷⁸ VAD. no:1116, vr.3; 1124, vr.85.

¹⁷⁹ VAD. no:1123, vr.52.

¹⁸⁰ VAD. no:551, s.56; 1120, s.56; 1124, vr.86; 1089, vr.65.

¹⁸¹ VAD. no:1124, vr.86; 1124, vr.89.

¹⁸² VAD. no: 1120, s.56; 566, s.99; 1130, vr.72; 545, s.248.

İlyash Köyü Mescidi: Müezzin ve kayyumluk görevini Zilkade 1177 (Mayıs 1764)'de Ömer, beş vakit imamlığı Şaban 1182 (Aralık/Ocak 1768-69)'de Mehmed'in feragati üzerine Ömer kendi üzerine almıştır¹⁸⁴.

İshaklı Köyü Ramazan Mescidi: Köyde bulunan ilk mescittir. Banisi Hacı Ramazan oğlu Ahmed'dir¹⁸⁵. Mescit, Muharrem 1177 (Temmuz/Ağustos 1763) tarihli bir kayda göre merkezden alınan izinle minber yapılmak suretiyle cami yapılmıştır¹⁸⁶.

İshaklı Köyü Hacı Mehmed Mescidi: Köyde bulunan ikinci mescittir. Hacı Mehmed tarafından XVIII. yüzyılın sonlarında yaptırılmıştır¹⁸⁷.

Kabaklar Köyü Camii: Alaaddin Efendi camii banisidir. Zilkade 1210 (Mayıs/Haziran 1796)'da camide imam ve hatip olan kişi günde iki akçe ücret almaktaydı¹⁸⁸.

Kafirviran Köyü Mescidi: Şeyh Lütfullah mescidin banisidir¹⁸⁹. Şaban 1192 (Ağustos/Eylül 1778) tarihindeki kayıta minber yapılarak cami yapılmıştır¹⁹⁰. Bu tarihten sonraki kayıtlarda "*Kara Ali binası Camii*" şeklinde ifade edildiğine bakılırsa¹⁹¹ mescidi tamir edip cami yapan kişi Kara Ali adlı kişi olmalıdır.

Kalfa Köyü Mescidi: XIX. yüzyılın başlarında Hacı Osman Efendi köydeki nüfusun fazlalığı sebebiyle mescidi aldığı izn-i hümayunla minber inşa edip cami yapmıştır¹⁹².

Kahn Kilise Köyü Camii: İbrahim Ağa'nın oğlu Mehmed Ağa tarafından yaptırılmıştır¹⁹³.

Kara Bedirler Köyü Camii: Hasan Ağa camii banisidir. Camide görev yapan imam ve hatipler görevlerini ber vech-i hasbi yürütmüşlerdir¹⁹⁴.

Karaağaç Köyü Camii: Hacı Yusuf binası camide hasbî imam olan Hacı Ali oğlu Mehmed'in Şevval 1208 (Mayıs 1794) tarihinde vefat etmesiyle Ali adlı kişi göreve atanmıştır¹⁹⁵.

¹⁸³ VAD. no:1124, vr.86.

¹⁸⁴ VAD. no:1125, vr.5; 1126, vr.105.

¹⁸⁵ VAD. no:1089, vr.65; 1134, vr.21; 551, s.57; 1120, vr.28.

¹⁸⁶ VAD. no:1126, vr.103; 566, s.101.

¹⁸⁷ VAD. no:547, vr.73.

¹⁸⁸ VAD. no:1124, vr.90; 1129, vr.108; 544, vr.78; 1120, vr.84.

¹⁸⁹ VAD. no:1124, vr.90; 1129, vr.108; 547, vr.75; 545, s.244; 1134, vr.21.

¹⁹⁰ VAD. no:1120, s.56.

¹⁹¹ VAD. no:1129, vr.108.

¹⁹² VAD. no:1124, vr.86; 545, s.244.

¹⁹³ VAD. no:1129, vr.103.

¹⁹⁴ VAD. no:1120, vr.28; 1129, vr.108; 1089, vr.65.

Karaboyalık Camii: XIX. yüzyılın başlarına ait bir kayıta camiin harap olduğu ve köy ahalisinden İhtiyar oğlu Hüseyin'in tamir ettirip minber yaptırdığı ve Receb 1225 (Ağustos 1810) tarihinde imamlık ile hatip görevini Hüseyin'in vefatı üzerine oğlu Mehmed'in ber vech-i hasbî yürüttüğü ifade edilmektedir¹⁹⁶.

Karacahisar Köyü Camii: Safer 1117 (Mayıs/Haziran 1705) tarihinde imam İsmail günde iki akçe ücret almaktaydı¹⁹⁷.

Karahallı Köyü Cem Şah Dede Camii: Bugün Uşak'ın ilçesi Karahallı eskiden köydü. Caminin banisi Cem Şah Dede'dir¹⁹⁸.

Karahallı Köyü Hacı Mehmed Mescidi: Banisi Hacı Mehmed'tir. Rebiyülevvel 1197 (Şubat/Mart 1783)'de günde yarım akçe ücretle Ali atanmıştır¹⁹⁹.

Karahallı Köyü Molla Hacı Veli Mescidi: Karahallı'da bulunan mescidin banisi Molla Hacı Veli'dir²⁰⁰.

Karahallı Köyü Seyyit Halil Mescidi: Karahallı Köyü'ndeki mescidin banisi Seyyit Halil Efendi'dir²⁰¹.

Karalar Köyü Camii: Camiin banisi Hacı Ahmed'dir. Camide görevli imam ve hatiplik görevini aynı kişi ber vech-i hasbî yapmaktaydı²⁰².

Kara Yakuplu Köyü Camii: Ebubekir'in oğlu Ali aldığı izn-i hümayunla bina ve minber eylediği camiye Cemaziyelevvel 1227 (Mayıs/Haziran 1812) tarihinde hatip atanmıştır²⁰³.

Karayedler Köyü Mescidi: Mescidin banisi Hacı Süleyman'dır. Şevval 1187 (Aralık/Ocak 1773-74)'de Şeyh Mehmed'e imamlık beratı inayet buyrulmuştur²⁰⁴.

Karayış Köyü Camii: Ömer oğlu İbrahim camiin banisidir²⁰⁵.

Karbasan Köyü Mescidi: Banisi Hacı Süleyman Efendi'dir²⁰⁶. XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinden sonraki bütün kayıtlarda "*Hacı Ahmed Cami*" şeklinde

¹⁹⁵ VAD. no:551, s.57.

¹⁹⁶ VAD. no:566, s.99.

¹⁹⁷ VAD. no:1134, vr.21.

¹⁹⁸ VAD. no:546, s.209; 1120, vr.29; 1124, vr.86.

¹⁹⁹ VAD. no:1129vr.108; 1128, vr.61; 1130, vr.70; 1123, vr.52.

²⁰⁰ VAD. no:547, vr.73; 1123, vr.54.

²⁰¹ VAD. no:551, s.55.

²⁰² VAD. no:545, s.248; 1126, vr.105; 1120, vr.28; 551, s.54.

²⁰³ VAD. no:546, s.207.

²⁰⁴ VAD. no:1123, vr.52.

²⁰⁵ VAD. no:545, s.248.

²⁰⁶ VAD. no:1134, vr.21.

geçmektedir. Bu durum mescidin Hacı Ahmed tarafından cami yapıldığını göstermektedir²⁰⁷.

Kavaklı Köyü Mescidi: Mehmed Efendi mescidin banisidir. XIX. yüzyılın başında mescidin cemaati fazla olduğu için Veliyüddin Efendi adlı zat aldığı izn-i hümayunla minber inşa edip cami yapmıştır²⁰⁸.

Kayağıl Köyü Mescidi: Hacı Ramazan mescidin banisidir. İmam ve hatip olan kişiler günde yarım akçe ücretle bu görevlerini yapmaktaydılar²⁰⁹.

Kayalu Kebir Köyü Camii: Hacı Osman camiin banisidir. Abdullah halife Cemaziyelahir 1139 (Ocak/Şubat 1727)'da camide günde yarım akçe ile hatiplik görevini yürütmekteydi²¹⁰.

Kaygulu Köyü Camii: Banisi Hüseyinzâde Seyyit Hasan Ağa'dır. Camide Rebiyülahir 1198 (Şubat/Mart 1784)'de günde yarım akçe vazifeyle hatip olan Hasan'ın vefat etmesi üzerine Seyyit Mustafa'ya tevcih olunmuştur²¹¹. İmam olanlar günde yarım akçe ücret almaktaydılar²¹².

Kedi-Öyüğü Köyü Mescidi: Köydeki mescidin banisi Habib'dir. Muharrem 1132 (Kasım/Aralık 1719)'de imam Hüseyin'in vefatıyla Şaban'a inayet edilmiştir²¹³.

Kılcan Köyü Camii: Musa Efendi camiin banisidir. Şevval 1113 Mart 1702)'de İvaz günde bir akçe ücretle imamlık görevine getirilmiştir²¹⁴. Zilhicce 1149 (Nisan 1737)'da bu zatın vefatıyla oğlu Mustafa halifeye babasının berati mucibince tevcih edildi²¹⁵. Camide hatip olanlar ise günde yarım akçe almaktaydılar²¹⁶.

Kırış Köyü Mescidi: Mescitte Ramazan 1115 (Ocak/Şubat 1704) tarihinde imam olarak Yusuf görev yapmaktaydı²¹⁷.

Kırka Köyü Camii: Uşak eşrafından Ebubekir'in oğlu Göbeklizâde Hafız Mustafa Efendi aldığı izn-i hümayunla Kırka Köyü'ne bir cami yaptırmıştır. Camiin Cemaziyelahir 1230 (Mayıs/Haziran 1815)'da hitabetine ber vech-i hasbî bani Hafız Mustafa atanmıştır²¹⁸.

²⁰⁷ VAD. no:1129, vr.108; 1124, vr.86; 1139, vr.81; 550, s.184; 545, s.246.

²⁰⁸ VAD. no:545, s.246; 546, s.210; 549, s.200; 566, s.98.

²⁰⁹ VAD. no:1116, s.6; 1129, vr.108; 1089, vr.65.

²¹⁰ VAD. no:1128, vr.61; 1123, vr.52; 1120, vr.29; 566, s.99.

²¹¹ VAD. no:1129, vr.107.

²¹² VAD. no:1129, vr.103.

²¹³ VAD. no:1116, vr.3.

²¹⁴ VAD. no:1134, vr.17; 545, s.244.

²¹⁵ VAD. no:1124, vr.91.

²¹⁶ VAD. no:545, s.244; 1140, vr.218.

²¹⁷ VAD. no:1134, vr.19.

²¹⁸ VAD. no:546, s.209.

Kırkyaren Köyü Camii: Banisi Mustafa'dır. Receb 1204 (Mart/Nisan 1790)'de Camiin imam ve hatibi olan İbrahim vefatı üzerine yerine Mahmud atanmıştır²¹⁹.

Koyunbeğli Köyü Mescidi: Şemsi Bey tarafından yaptırılan mescit, köy nüfusunun fazla olması sebebiyle XIX. yüzyılın başlarında köy ahalisinin aldığı izn-i hümayunla minber inşa ederek cami yapmışlardır. Cemaziyelahir 1226 (Haziran/ Temmuz 1811) tarihinde camiye Molla Ömer ber vech-i hasbî hatip olmuştur²²⁰.

Köseler Köyü Mescidi: Rebiyülahir 1114 (Ağustos/Eylül 1702) tarihinde günde yarım akçe ile mescitte Osman Efendi imamlık görevini ifa etmekteydi²²¹.

Kökez Köyü Mescidi: XIX. yüzyılın başında köy ahalisinin nüfusu arttığı için merkezden alınan izinle Hacı İbrahim Ağa mescide minber ilave ederek cami yapılmıştır²²².

Kuyucak Köyü İbrahim Mescidi: Köydeki mescide Safer 1139 (Eylül/ Ekim 1726)'da İbrahim halife imam olmuştur²²³.

Kuyucak Köyü Hacı Mehmed Ağa Mescidi: Kuyucak Köyü'nde bulunan ikinci mescittir. Banisi Hacı Mehmed Ağa olup Hacı Musli mescidi tamir ettirmiştir²²⁴.

Kürt Köyü Mescidi: Şaban 1118 (Kasım/ Aralık 1706) tarihinde mescidin imamlığını günde yarım akçeyle Ali yapmaktaydı²²⁵.

Leşler Köyü Mescidi: Köy mescidinde imam olanlar günde bir akçe almaktaydılar²²⁶.

Meslü Köyü Camii: Köydeki ashab-ı hayrın inşa ettirdiği camide Cemaziyellevvel 1189 (Haziran/ Temmuz 1775) tarihinde günde bir akçe ile imam ve hatip olan Osman'ın²²⁷ Receb 1208 (Şubat/ Mart 1794)'de vefatı üzerine büyük oğlu Mehmed bu görevleri yürütmüştür²²⁸.

Mağremşah Köyü Mescidi: İbrahim Ağa mescidin banisidir²²⁹. Mescitte imam ve hatip olanlar günde yarım akçe ücretle görev yapmaktaydılar²³⁰.

²¹⁹ VAD. no:551, s.53.

²²⁰ VAD. no:1134, vr.21,23; 566, s.99; 1124, vr.86.

²²¹ VAD. no:1134, vr.19; 1124, vr.84.

²²² VAD. no:545, s.246, s.247.

²²³ VAD. no:1128, s.123

²²⁴ VAD. no:545, s.246.

²²⁵ VAD. no:1134, vr.22.

²²⁶ VAD. no:1134, vr.22.

²²⁷ VAD. no:1120, vr.28.

²²⁸ VAD. no:551, s.57.

²²⁹ VAD. no:566, s.99; 1129, vr.103; 1126, vr.103

²³⁰ VAD. no:551, s.56; 1119, vr.103; 1134, vr.23.

Orta Köy Mescidi: Cemaziyelahir 1143 (Aralık/Ocak 1730-31)'de mescitte günde bir akçeyle İbrahim imamlık görevini yapmaktaydı²³¹.

Oruç Köyü Mescidi: Köyde Ramazan 1119 (Kasım/Aralık 1707) tarihinde günde yarım akçeyle imam Ali vefat etmiş yerine oğlu İbrahim atanmıştır²³².

Paşalar Köyü Camii: Seyyit Hacı Hüseyin köydeki mescidi tamir edip, minber yaparak cami yapmıştır. Camide Rebiyülahir 1198 (Şubat/Mart 1784)'de günde yarım akçe ile hatip olan Seyyit Mehmed'in vefatıyla oğlu Süleyman'a inayet buyrulmuştur²³³.

Pınarbaşı Köyü Camii: Safer 1111 (Temmuz/Ağustos 1699)'de günde yarım akçe ile imam Ahmed vefat etmiş yerine Mehmed atanmıştır²³⁴.

Sivaslı Köyü Camii: Bugün Uşak'ın Sivaslı ilçesi olan bu yer, eskiden köydü. Bâli Bey camiinin banisidir²³⁵. Bâli Bey, Hayrebat zaîmi Hızır Bey'in oğlu olup Sivaslı Köyü'nün zeamet sahibidir. Sivaslı Köyü'ne yaptırdığı camide hizmet edenler için on bin akçe vakfetmiştir²³⁶. Cami vakfına bağışlanan on bin akçenin ribhı, iki bin akçedir. Bu para camide vazifeli mütevellî, nazır, imam, müezzin, hatip, kırâat-ı ed-dâif ve kayyım olan kişiler arasında paylaştırıldığı gibi cami ihtiyacı revgân ve tamirat bedeli de karşılanmaktaydı²³⁷. XVIII. yüzyılda Bâli Bey Camii'ne bitişik bir de muallimhâne binası yaptırılmıştır²³⁸.

Susuzviran Köyü Camii: Camiinin beş vakit imam ve hatiplik görevlerini aynı kişi yapmakta olup bu hizmetleri karşılığında günde bir akçe ücret almaktaydılar²³⁹. Şevval 1186 (Aralık/Ocak 1772-73) tarihinde mescidin imam ve hatiplik görevini yürüten Seyyit Ebubekir'in büyük oğlu Seyyit Abdurrahman bu hizmetini ölünceye kadar yaklaşık otuz yıl devam ettirmiştir²⁴⁰.

Taraklı Köyü Camii: Köy camiinde Cemaziyelahir 1143 (Aralık/Ocak 1730-31)'de günde bir akçe ücretle Osman halife hatiplik yapmaktaydı²⁴¹.

²³¹ VAD. no:1124, vr.84; 1129, vr.107.

²³² VAD. 1134, vr.22.

²³³ VAD. no:1129, vr.107; 1124, vr.86; 1120, vr.29; 545, s.248.

²³⁴ VAD. no:1140, vr.219; 1134, vr.21.

²³⁵ VAD. no:1128, vr.61; 1139, vr.81; 1140, vr.219; 1129, vr.103; 1130, vr.68; 1134, vr.23.

²³⁶ Özdeğer, *a.g.e.*, s.385.

²³⁷ Özdeğer, *a.g.e.*, s.386.

²³⁸ Öntüğ, "Hurufât Defterlerine Göre Uşak'taki Eğitim Müesseseleri", s.166.

²³⁹ VAD. no:1116, vr.3; 1124, vr.84.

²⁴⁰ VAD. no:1123, vr.52; 551, s.56.

²⁴¹ VAD. no:1124, vr.84.

Tatar Köyü Camii: Hacı Halil Efendi camiinin banisidir. İmam ve hatip olan Seyyit Süleyman Muharrem 1143 (Temmuz/Ağustos 1730)'de günde bir akçe, müezzin ise günde yarım akçe ücret almaktaydı²⁴².

Tutluca Köyü Camii: Banisi Osman Ağa adlı kişidir. Rebiyülahir 1108 (Ekim/Kasım 1696) tarihinde imam ve hatip olan İbrahim ifa ettiği bu görevleri karşılığında günde bir akçe ücret almaktaydı²⁴³.

Ulugöbek Köyü Hacı Ahmed Mescidi: Banisi Hacı Ahmed olup, mescidin imamlığına tayinle Süleyman Şaban 1189 (Eylül/Ekim 1775)'de atanmıştır²⁴⁴.

Ulugöbek Köyü Ali Çelebi Mescidi: Köydeki mescidin banisi Ali Çelebi'dir. Muharrem 1132 (Kasım/Aralık 1719) tarihinde mescidin imamlığını günde yarım akçeyle Ahmed yürütmektedir²⁴⁵.

Ulugöbek Köyü Hacı İbrahim Mescidi: Ulubey'de bulunan mescidin banisi Hacı İbrahim Efendi'dir²⁴⁶.

Ulugöbek Köyü Hacı Mehmed Ağa Camii: Ulubey'de bulunan Hacı Mehmed Mescidine minber yapılarak cami yapılmıştır. Banisi Hacı Mehmed Ağa'dır²⁴⁷.

Ulugöbek Köyü Hacı Mustafa Camii: Köydeki camiinin banisi Hacı Mustafa'dır²⁴⁸.

Ulugöbek Köyü Hacı Sinan Camii: Banisi Hacı Sinan'dır. Camide vaiz, imam, hatip ve kayyum görev yapmaktaydı²⁴⁹.

Uluköy /Selçikler Köyü Abdi Efendi Camii: Banisi Abdi Efendi'dir. Camide görev yapan imam ve hatipler günde birer akçe ücret almaktaydılar²⁵⁰.

Uluköy /Selçikler Köyü Dilaver-zâde Camii: Banisi Dilaver-zâde Hacı Mustafa'dır. Ramazan 1226 (Eylül/Ekim 1811) tarihinde camide imam ve hatip Seyyit Mehmed ber vech-i hasbî görevini yapmaktaydı²⁵¹.

Uluköy /Selçikler Köyü Hacı Ömeroğlu Camii: Uluköy'de Hacı Ömeroğlu demekle marûf camiinin banisi Hacı İsmail'in oğlu Ebubekir'dir²⁵².

²⁴² VAD. no:1134, vr.17,19,22; 1139, vr.82; 1140, vr.219; 1126, vr.103.

²⁴³ VAD. no:1134, vr.17; 140, vr.218; 551, s.54.

²⁴⁴ VAD. no:1129, vr.103.

²⁴⁵ VAD. no:1124, vr.85; 1116, s.9; 1128, vr.61.

²⁴⁶ VAD. no:547, vr.73; 1126, vr.105; 1130, vr.68.

²⁴⁷ VAD. no:1089, vr.64; 1120, vr.29; 1126, vr.105; 1129, vr.103.

²⁴⁸ VAD. no:551, s.54; 1116, s.9; 1120, vr.29.

²⁴⁹ VAD. no:1123, vr.52; 1124, vr.86; 1125, vr.5; 545, s.248; 1130, vr.68; 1120, s.56; 1134, vr.21.

²⁵⁰ VAD. no:1134, vr.23; 1128, vr.61; 1129, vr.107; 545, s.248; 1120, vr.29; 1123, vr.52.

²⁵¹ VAD. no:566, s.100.

Uluköy /Selçikler Köyü Hacı Sinan Camii: Uluköy'de bulunan dördüncü camidir. Banisi Hacı Sinan'dır²⁵³.

Uluköy /Selçikler Köyü Mescidi: İbrahim Efendi'nin yaptırdığı mescide Uluköy ahalisi XIX. yüzyılın başında aldıkları izn-i hümayunla minber inşa ederek cami yapmışlardır. Ramazan 1227 (Eylül/Ekim 1812) tarihinde camide Ömer'in vefatıyla oğlu Mahmud ber vech-i hasbî hatip olmuştur²⁵⁴.

Ulu Timurlar Köyü Mescidi: Köydeki mescit uzun yıllar içinde harap olduğu için Şahin Mehmed Ağa tarafından tamir edilip minber yapılarak cami yapılmıştır²⁵⁵.

Yabağlar Köyü Mescidi: Köy mescidinde imam günde bir akçe²⁵⁶, hatip olanlar ise yarım akçe ücret almaktaydılar²⁵⁷. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında mescit köy ahalisine kifayet etmediği için Uşak Kadısı Hacı Mehmed'in arzıyla minber yapılarak cami yapılmıştır²⁵⁸.

Yayalar Köyü Camii: Banisi Ali adlı kişidir. Rebiyülahir 1192 (Nisan/Mayıs 1778) tarihinde camide hatip Ali'nin vefat etmesiyle oğlu Ahmed göreve getirilmiştir²⁵⁹.

Yenice Camii: Mehmed adlı kişi tarafından yaptırılmıştır. Camide günde bir akçe ücretle imam ve hatip olan Ali'nin vefatı üzerine yerine Ebubekir getirilmiştir²⁶⁰.

Yeni Köy Mescidi: Banisi Ali oğlu Mehmed olup mescitte görev yapan müezzin ve imam görevlerini ber vech-i hasbî yapmaktaydılar²⁶¹.

Yunak Köyü Camii: Ali Efendi binası camiin Cemaziyelahir 1188 (Ağustos/Eylül 1774)'de günde yarım akçe ile imamı olan Abdullah halifenin görev beratı yenilenmiştir²⁶².

²⁵² VAD. no:566, s.100.

²⁵³ VAD. no:1124, vr.86.

²⁵⁴ VAD. no:546, s.207; 1124, vr.90; 1123, vr.52; 1128, vr.61.

²⁵⁵ VAD. no:551, s.56.

²⁵⁶ VAD. no:1124, vr.84.

²⁵⁷ VAD. no:1129, vr.106.

²⁵⁸ VAD. no:1124, vr.90.

²⁵⁹ VAD. no:1129, vr.103.

²⁶⁰ VAD. no:1134, vr.19; 544, vr.78.

²⁶¹ VAD. no:1119, vr.103; 551, s.55.

²⁶² VAD. no:1120, vr.29.

KAYNAKÇA

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (Kısaca: BOA)
BOA., A.MKT.MHM, 496/50-1.
BOA., Y.A.HUS, 207/83; 307/62.
BOA., İ.DH, 1049/82433.
BOA., BEO, 513/38435; 464/34765.
Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv Defteri (Kısaca: VAD)
VAD., no: 544, 545, 546, 547, 549, 550, 551, 566, 1089, 1091, 1116, 1119, 1120, 1123, 1124, 1125, 1126, 1128, 1129, 1130, 1134, 1135, 1140, 1142.
1307 tarihli Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi.
1310 tarihli Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi.
1316 tarihli Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi.
AKIN, Ahmet, "Osmanlı Devleti'nde Din Görevlilerinin Rolü (XVI. Asırda, Bursa'da)", *Diyanet İlmî Dergisi*, C.40, S.3, (Temmuz, Ağustos, Eylül, 2004), Ankara, 2004, s.49-70.
AKOK, Mahmut, "Uşak Ulu Camii", *Vakıflar Dergisi*, S.III, Ankara, 1956, s.69-72.
ERAT, Muhammet, "Millî Mücadele'de Uşak", *25-27 Ekim 2001, 21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu C.I*, s.313-329.
Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, C.IX, İstanbul, 1935.
GÖKÇE, Turan, "XVI. Yüzyılda Uşak Zaviyeleri", *CIÉPO XIV. Sempozyumu Bildirileri 18-22 Eylül 2000 Çeşme*, (Yay. Haz. Prof. Dr. Tuncer Baykara), TTK, Ankara, 2004, s.211-235.
GÖKÇE, Turan, "Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Uşak", *25-27 Ekim 2001, 21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu C.I*, s.201-216.
GÜNEŞ, Günver, "1894 Uşak Yangını", *25-27 Ekim 2001, 21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu C.I*, s.275-280.
İNCE, Kasım, *Uşak'ta Türk Mimarisi*, Isparta, 2004.
KODAZ, Yusuf, "İşgal Kuvvetlerinin Uşak Halkına Karşı Tutumu", *25-27 Ekim 2001, 21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu C.I*, s.347-354.
ÖNTUĞ, Mustafa Murat, "Uşak'ta Boduroğlu Vakıfları ve Vakfiyeleri", *Vakıflar Dergisi*, S.XXVIII, Ankara, 2004, s.77-100.
ÖNTUĞ, Mustafa Murat, "Hacım Sultan Zâviyesi", *Balıkesir Üniversitesi Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Sempozyumu 18-20 Ekim 2004*, Balıkesir, 2005, s.188-204.
ÖNTUĞ, Mustafa Murat, "Hurufât Defterlerine Göre Uşak'taki Eğitim Müesseseleri (1702-1824)", *AKÜ., Sosyal Bilimler Dergisi*, S.3, Afyon, 1999, s.149-171.
ÖNTUĞ, Mustafa Murat, "XVIII. Yüzyıl Uşak Tekke ve Zaviyeleri", *25-27 Ekim 2001, 21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu C.I*, s.421-434.
ÖNTUĞ, Mustafa Murat, "Osmanlı Dönemi Uşak Medreseleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.133 (Ağustos, 2001), s.53-68.
ÖNTUĞ, Mustafa Murat, "Uşak'ta Ahilik ve Ahi Kurumları", *Vakıflar Dergisi*, S.32, Ankara, 2009, s.143-154.

MURAT ÖNTUĞ

- ÖZDEĞER, Mehtap, *15-16. Yüzyıl Arşiv Kaynaklarına Göre Uşak Kazasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, İstanbul, 2001.
- ÖZDEĞER, Mehtap, "19. Yüzyılda Uşak Şehrinde Ekonomik ve Sosyal Hayat", *25-27 Ekim 2001, 21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu C.I*, s.231-258.
- ÖZTÜRK, Said, "Uşak'ın Sosyal ve Ekonomik Tarihinin Mühim Bir Kaynağı Uşak Temettuat Defterleri", *25-27 Ekim 2001, 21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu C.I*, s.177-186.
- SAYAN, Yüksel, "Uşak'ta Türk Devri Mimari Anıtları", *25-27 Ekim 2001, 21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu C.I*, s.451-460.
- SOLAK, Erdoğan *XX. Yüzyılda Uşak*, Uşak, 2002.
- Şemseddin Sami, *Kâmûsü'l-A'lâm*, C. IV, İstanbul, 1311.
- TUTSAK, Sadiye, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Uşak*, İzmir, 1998.
- TÜMER, Haşim, *Uşak Tarihi*, İstanbul, 1971.
- Uşak Kültürel Değerler Yapı Envanteri*, (Ed. Mustafa Murat Öntuğ, Sadiye Tutsak, Recep Düzgün), İzmir, 2007.
- Vital Cuinet, *La Turquie d'Asie*, C.IV, Paris, 1895.